

Biblioteka

Posebna izdanja
Knjiga br. 1.

Naslov originala

L'ELLEMMEDI IN ITALIA

Prof dr GAETANO BONETTA

con la collaborazione di E. M. Bruni,
C. Crivellari, C. Di Marzio
Pescara, settembre 2006.

Nakladnik:

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Josip Milat

Recenzent prijevoda:

Prof. dr. sc. Josip Milat

Prevele:

Marijana Alujević, prof.
Ivania Petrin, prof.
Maja Bilić, prof.
Antonela Pivac, prof.

Lektorica prijevoda:

Antonela Pivac, prof.

Lektorica:

Dr. sc. Jadranka Nemeth-Jajić

Tisak

Redak, Split

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU

UDK 378.014.3(450:4-67EU)

BA-MA-DO - bakalaureat, magisterij i
doktorat u Italiji : neka iskustva u
primjeni bolonjskog procesa / <Gaetano
Bonetta ... et al.> ; urednik Josip Milat
; <prevele Mirjana Alujević ... et al.>. -
Split : Filozofski fakultet Sveučilišta,
2007. - (Biblioteka Posebna izdanja ; knj.
1)

Prijevod djela: Lellemmedi in Italia.

ISBN 978-953-7395-09-4

1. Bonetta, Gaetano

470601025

ISBN 978-953-7395-09-4

EAN 9789537395094

Studija se objavljuje u tiskanom i elektroničkom obliku na službenoj web stranici Filozofskog fakulteta u Splitu, prema odluci br. 1737/07 donesenoj na sjednici Znanstveno-nastavnog vijeća FF Splita dana 5. lipnja 2007. godine.

BA-MA-DO –
BAKALAUREAT, MAGISTERIJ I
DOKTORAT
U ITALIJI

- ISKUSTVA U PRIMJENI BOLONJSKOG PROCESA -

Urednik
Josip Milat

Split, svibnja 2007.

Predgovor

*Bolonjska deklaracija o europskom prostoru za visoko obrazovanje*¹ jedan je od niza dokumenata kojima Europska unija pokušava uspostaviti harmonizaciju sustava odgoja i obrazovanja i predstavlja ključni dokument koji označuje prekretnicu u razvoju europskoga visokog obrazovanja.

Osnovni je cilj Bolonjske deklaracije, podsjećamo, stvaranje europskoga prostora za visoko obrazovanje kako bi se povećala mogućnost zapošljavanja i pokretljivost građana, te konkurentnost visokog obrazovanja «Sjedinjenih Europskih Država».

Iako su se zemlje potpisnice obvezale da će svoj visokoškolski sustav reformirati u skladu s osnovnim načelima i u duhu Bolonjske deklaracije, ona ne obvezuje na izgradnju jedinstvenog «uniformnog» europskog sustava visokog obrazovanja. Namjera je postići kompatibilnost, harmonizaciju i konvergenciju nacionalnih visokoškolskih sustava pri čem se poštuju načela autonomije i uvažavaju nacionalne specifičnosti zemalja potpisnica. Budući da je Deklaracijom, između ostaloga, kao krajnji rok za implementaciju njezinih preporuka u nacionalne sustave određena akademska godina 2010., mnoge su zemlje već projektirale provedbu reforme i počele ju primjenjivati u svojim visokoškolskim sustavima.²

Premda su gotovo sve europske zemlje (i mnoge izvan Europske Unije) koje su potpisale Deklaraciju otpočele s njezinom primjenom, ni u jednoj to nije bilo bez otpora i osporavanja, žestokih kritika pa i protivljenja unutar sveučilišnih zajednica i izvan njih. Uvođenje novog sustava u svakoj je zemlji izazvalo određene «porodajne muke», a pojavile su se i prve «dječje bolesti», što kritičari uzimaju kao argument u «dokazivanju» ispravnosti svojega protivljenja

---

1. Bolonjska deklaracija o europskom prostoru za visoko obrazovanje zajednička je deklaracija europskih ministara prosvjete koji su se sastali 19. srpnja 1999. godine u talijanskom gradu Bologni po kojemu je i nazvana.

2. U Republici Hrvatskoj prva generacija studenata po reformiranim programima temeljenima na načelima Bolonjske deklaracije upisana je akademske godine 2005./2006.

njegovu uvođenju. Isto se (treba li na to podsjećati), događa(lo) i u Hrvatskoj.

Iako je Bolonjska deklaracija «rođena» u Italiji, čini se da njezina implementacija ni u talijanskom visokoškolskom prostoru nije prošla bez teškoća: ni u sveučilišnim strukturama ni u širem društvenom i političkom okružju. Najviše otpora promjenama dolazi s tradicionalnih talijanskih pravnih i filozofskih fakulteta.

Članak prof. dr. sc. Gaetana Bonette, istaknutoga znanstvenika i aktivnog sudionika reformskih kretanja u visokom obrazovanju Republike Italije, dekana Pedagoškog fakulteta Sveučilišta Raffaele Laporta Chieti, i njegovih suradnika, a čiji prijevod objavljujemo, kritički je osvrt i analitički prikaz problema nastalih na talijanskim sveučilištima tijekom pripreme i promjena temeljenih na postavkama Bolonjske deklaracije i nakon njihova uvođenja. Autor članka ima pozitivno mišljenje o potrebi i opravdanosti uvođenja «bolonjskog procesa» (kako se kolokvijalno i kod nas naziva proces promjena), ali se i kritički osvrće na određene nedosljednosti i nedorečenosti pri njegovoj implementaciji. Zalaganje autora članka za promjene proizlazi iz njegove uvjerenosti u nužnost mijenjanja strogoga, tromoga i neučinkovitog talijanskoga visokoškolskog sustava, s jedne strane, te shvaćanja mogućnosti niza kvalitetnih rješenja koje bolonjski proces nudi, s druge strane. Jednako se tako kritički suprotstavlja uplitanju službene politike u nametanju određenih rješenja jer se time dovodi u pitanje autonomija sveučilišta. Kao potvrdu tome ističe činjenicu kako je već projektirani i u osnovi uspostavljeni novi reformirani sustav, nova vlast 2001. godine³ bez stručne i znanstvene valorizacije već započetih procesa samovoljno promijenila, što je dovelo do «reforme reforme». Time je započeti proces znatno usporen, a «talijanska sveučilišta ulaze u još kaotičnije razdoblje».

Polazeći od zakonomjerne potrebe razvoja Europe temeljene na društvu znanja i potrebe cjeloživotnog učenja, autor prvo navodi cilj i osnovne zadaće bolonjskog procesa te obrazlaže nužnost uvođenja

---

3. Riječ je o uspostavi vlade desnog centra Silvija Berlusconi, koja je 2002. zamijenila vladu lijevog centra.

promjena: ako ni zbog čega drugoga, onda zbog neučinkovitosti tradicionalnoga talijanskog sustava visokog školstva. Navodeći načela na kojima se promjene trebaju zasnivati, kao bitne karakteristike novog sustava posebno ističe: kurikularnu reformu, mobilnost i fleksibilnost, novi sustav vrednovanja djelovanja i rada sveučilišta (programa, nastave, rada nastavnika i studenata...), pokretljivost studenata i nastavnika, ujednačavanje vrijednosti i naziva diploma na europskom tržištu znanja i rada, veću učinkovitost, te otvaranje prostora za stvarno cjeloživotno obrazovanje sveučilištaraca. Ističe i važnost normativnog reguliranja sustava. Kao naročitu vrijednost ističe dovođenje studenata u središnji položaj novog sustava, koji im, uz ostala poboljšanja, daje veću ponudu, omogućuje slobodan izbor vrste, načina i vremena studiranja, daje im veću slobodu izbora, veće mogućnosti napredovanja, izbor zvanja – diplome, mogućnosti odlučivanja o vremenu uključivanja u tržište rada. Na žalost, sa žaljenjem ističe Bonetta, ni sve sveučilišne strukture nisu prihvatile promjene. Neki se protive promjenama, teško se oslobađaju tradicionalnog ponašanja i shvaćanja po kojemu je (ne samo) sveučilišni nastavnik nedodirljiv, a autonomija institucije i pojedinca dopušta pojedincu da on sam određuje kako će ostvarivati svoju nastavničku funkciju. Ističe nadalje da, uza sve poteškoće, zbog velikih mogućnosti, ali i prvih više pozitivnih nego negativnih učinaka, započeti proces promjena treba nastaviti, a mnogi se problemi, koliko god to bilo nepopularno, mogu i trebaju rješavati «u hodu».

Promjene, naglašava Bonetta, idu ususret stvaranju europskog identiteta i razvijanju njegove konkurentnosti na europskom i svjetskom tržištu znanja. Svoje stavove autor je uspješno i argumentirano obrazložio i potkrijepio ih konkretnim primjerima. Na taj način, na primjeru Italije, i neupućeni imaju priliku spoznati bit bolonjskog procesa.

Kao znanstvenik i vrstan poznavatelj ne samo talijanskog nego i ukupnoga europskoga sveučilišnog prostora, prof. Bonetta analitički daje i niz usporednih podataka kojima potkrjepljuje opravdanost primjene bolonjskog procesa i u talijansko visoko školstvo. Iako se

s «reformom reforme» osobno ne slaže, na neki je način prihvaća u interesu viših društvenih ciljeva. Na kraju navodi nekoliko općenitih ocjena o učincima reforme koje se mogu dati nakon završenoga trogodišnjeg ciklusa prve generacije preddiplomskog studija (2001./02. – 2003./04. godine). Među pozitivnim učincima uočava se da je za oko 50% povećan omjer broja upisanih i diplomiranih redovitih studenata; da je napuštanje studija nakon prve godine smanjeno više od očekivanoga, te da se smanjuje postotak «neaktivnih» studenata. Glavne kritike proizlaze iz činjenice da na mnogim preddiplomskim programima nisu pravodobno utvrđeni preduvjeti za napredovanje i da nije postignuto očekivano povećanje upisa izvanrednih studenata. To što će najveći broj studenata nastaviti sveučilišni studij ocjenjuje i kao pozitivnu i negativnu tendenciju. S jedne strane, nastavak studija utječe na popravljavanje nepovoljnog postotka visokoškolskih stručnjaka u ukupnoj strukturi stanovništva; s druge strane, pokazuje se da se mladi teško po novom sustavu uključuju u svijet rada. Usporedno postojanje starih i novih programa stvorilo je dojam da su stari programi bolji od novih pa i uvjerenje da su stare diplome superiornije – vrijednije od novih diploma. Tome pridonose i stajališta onih koji su se protivili sustavu 3+2, ali i činjenica da su određeni fakulteti stare četverogodišnje programe samo podijelili na dva ciklusa, pa mladi (s pravom) ne vide kako bi se s diplomom prvog ciklusa zaposlili. Sve je to vrlo slično i hrvatskoj praksi.

Ni mogućnost usmjeravanja tzv. modelom Y, uvedena «reformom reforme», nije pala na plodno tlo. Otpori unutar sveučilišta, usporedno postojanje starih i novih programa, šuma (pa i kontradiktornih) propisa otežava konzistentna rješenja, nastavnici teško mijenjaju tradicionalni pristup koji nije primjeren načelima i nastavnim aktivnostima u duhu bolonjskog procesa.

Svoju analizu prof. Bonetta zaključuje riječima: «Reforma nije promašena! Ide naprijed i uz tisuću poteškoća. Za svaku reformu potrebna je kultura reforme. U Italiji posljednjih godina nije bilo takve kulture.» S motrišta iskustva i prilika u provođenju reforme u Hrvatskoj, to nam zvuči vrlo poznato.

Jedan od motiva za pisanje svog teksta prof. Bonetta nalazi i u činjenici da šira javnost, dijelom čak i sveučilišna, nije dovoljno upoznata s osnovnim načelima i duhom promjena temeljenih na načelima bolonjskog procesa, pa članak ima i instruktivni karakter. To se očituje posebno na primjerima ustroja određenih studijskih programa.

Iako su neka ustrojbenja rješenja različita od hrvatskih, primjerice zajednička prva godina studija u pojedinim znanstvenim područjima i granama te mogućnost nastavka studija – smjerovi po tzv. «modelu Y», zatim načini vrednovanja i ocjenjivanja rada studenata, te trajanje nastavne godine (26 tjedana), a razlika ima u još nekim detaljima, čitatelji će, posebno bolji poznavatelji prilika pri uvođenju i gotovo dvogodišnjoj primjeni bolonjskog procesa na hrvatskim sveučilištima, lako uočiti sličnosti pa i neke identičnosti koje su se javile u hrvatskoj i talijanskoj društvenoj stvarnosti. Imamo gotovo iste porođajne muke i patimo od isti dječjih bolesti.

U tom smislu rad prof. Bonette i njegovih suradnika zaista ima instruktivan karakter i za hrvatski sveučilišni i širi društveni prostor, pa je to bio naš motiv da ga predstavimo hrvatskoj javnosti. Kako bismo što više pomogli u razumijevanju problema, u prilogu navodimo izvorni tekst Bolonjske deklaracije. Vjerujemo da čitatelji neće biti razočarani.

Prof. dr. sc. Josip Milat

Uvod

Krajem XX. stoljeća, točnije devedesetih godina, u Italiji se postupno započelo s razradom radikalne reforme sveučilišnog ustroja. Uzrok tako važnom zakonodavnom aktu možemo potražiti u izuzetno jasnoj, vrlo jednostavnoj i općepoznatoj pojavi. Talijanski sveučilišni sustav nije bio učinkovit. Najočitiiji pokazatelj toga bilo je veliko osipanje studenata: od deset studenata prosječno bi ih diplomiralo troje. Nadalje, kvaliteta osposobljavanja nije bila na zadovoljavajućoj razini niti je odgovarala zahtjevima rada. Sveučilišni se sustav činio zastarjelim i tromim, nesposobnim pratiti promjene koje je nametnuo nagli društveni i ekonomski razvoj. Tako se 1999. otpočelo s provedbom reforme, koja je drastično promijenila institucionalni ustroj sveučilišnih studija. Programskom reformom težilo se smanjenju svih negativnosti i to uvođenjem institucionalnog sustava temeljenog na dvjema studijskim razinama, a slijedeći primjer anglosaksonskih zemalja i nastojeći se uskladiti s europskim standardima propisanim Bolonjskom i Lisabonskom deklaracijom.

Temeljna je ideja bila vrlo jednostavna. Trebalo je preoblikovati i preustrojiti stari dugogodišnji sustav koji je objedinjavao mnogobrojne zahtjeve vezane za obrazovanje i rad u struci kako bi se proširila, promijenila i racionalizirala sveučilišna ponuda. Nije bila riječ o *tout court* podjeli, razdiobi staroga studijskog programa na dva istovjetna segmenta, s četiri na pet godina. Na prvoj se razini provodila temeljna sveučilišna izobrazba, odnosno ona nižeg ranga profesionalnog osposobljavanja, tj. pokušavala se podignuti razina ljudskih resursa u smislu poboljšanja količine i kakvoće. Na drugoj su se razini, selektivnim pristupom i izobrazbom temeljenom na specijalističkim znanjima htjele stvoriti nove profesije, te se željelo kulturološki formirati novu elitu. S višim stupnjem studija, doktoratom, htjelo se obučiti znanstvenike i novi kadar za istraživanje koje teži valorizaciji intelektualnih sposobnosti i znanja općenito.

Ukratko, i u Italiji, na ambiciozan i radikalnan način, htio se prihvatiti ustrojbeni sustav koji su već uvele ostale europske zemlje,

i to s pozitivnim ishodom, kako bi se sveučilišni studiji učinili što djelotvornijima i primjerenijima.

Svi su priželjkivali takvu sveučilišnu reformu. Onu koja je bila izglasana, no kojom nisu svi u potpunosti bili zadovoljni. Nejasnoće koje su u više navrata bile vidljive u prvoj fazi bile su još brojnije u fazi realizacije. Ustrojena institucionalna «mašinerija» zapravo je prouzrokovala neočekivan broj poteškoća. Iako je bila očita važnost započetog procesa te potreba etičkog i kulturološkog angažmana, velik broj važnih točaka reforme nije imao čvrsto uporište.

Vlada desnog centra, koja je naslijedila vladu lijevog centra - koja je nastavila reformu, rad je započela s vrednovanjem i verificiranjem što je rezultiralo «reformom reforme». Tako je krajem 2004. jedinstveno ustrojen dvorazinski sustav 3+2 razdvojen na sustav 3 i 2 kao dvije odvojene cjeline. Izglasane su nove odredbe koje su primorale akademsku zajednicu na reformu reforme, koja, međutim, nije bila u potpunosti ni ostvarena ni provjerena.

Talijanska sveučilišta ulaze tako u još kaotičnije razdoblje. Nitko se nije obazirao na rezultate prvotne reforme koje su njezini tvorci predviđali; što su promjene radikalnije, a to je i općepoznato, manja je mogućnost njihova uspjeha. Zbog pogoršanja nastaloga reformom reforme mogućnost postizanja pozitivnih rezultata u kratkom razdoblju malo je vjerojatna. No, optimizam se nije u potpunosti izgubio. Nije nestalo povjerenja i postoji jaka volja da se razriješe problemi prouzrokovani zakonodavnim i institucionalnim izmjenama koje nisu pratile suvisle i potrebne promjene u obrazovanju sveučilišnih nastavnika i drugih sveučilištaraca.

Proteklih je pak šest godina vrijedno spomena i zbog toga valja na njih podsjetiti.

1. O nastanku reforme

Reforma kao pojava, poznato je, potječe od davnina i izraz je radikalne promjene koja prilično nadilazi isključivo formativna i profesionalna pitanja. Ukratko, reforma se temelji na «velikoj transformaciji» društva na globalnoj razini, postindustrijskog društva koje razvija (potiče) nepovratnu i integralnu globalizaciju, koju pak karakterizira nematerijalna namjera u kojoj odlučujući čimbenici razvoja postaju znanosti i znanja.

Potreba za reformom nastaje onog trenutka kada se u svijesti naroda i vodećih državnih struktura, vlade i oporbe, javi neodgodiva potreba za razvojnom strategijom koja se temelji na konkurentnosti i uspješnosti pri istraživanju, na tehnološkim inovacijama, te na potrebnoj visokoj kvalifikaciji intelektualne radne snage. Mislilo se da bi samo tako država mogla osigurati gospodarsko-društvenu i političko-društvenu ravnotežu. Prvo, zato što bi ritam razvoja i stvaranja novih radnih mjesta i odgovarajućih novih profesija bio izravno ovisan o razinama produktivnosti te znanstvene, tehnološke, organizacijske i obrazovne konkurentnosti. Drugo, zato što bi isti demokratski, liberalni i pluralistički čimbenici vladavine prava talijanskog društva, koje na sreću nije konfliktno, bili ovisni o sve većoj dostupnosti sveučilišnog obrazovanja, koje se danas smatra *condicio sine qua non* glede sudjelovanja u procesima građanske i društvene transformacije ili, točnije, ostvarenja gospodarskog blagostanja.

Reforma, dakle, poprima konkretan oblik kada se javi nova vizija sveučilišta, vizija sveučilišta trećeg tisućljeća, svojstvena današnjem povijesnom razdoblju, pri čem je vidljivo da naše društvo prolazi kroz fazu u kojoj je znanje pokretač razvoja i u kojem je učenost postala čimbenikom koji stvara društveno blagostanje. Znanje, dakle, mora biti shvaćeno kao društveno dobro koje, prije negoli pojedincu, pripada skupini, organizaciji i društvenom sustavu. Nameće se potreba za utvrđivanjem novih razvojnih smjerova koji se zasnivaju na valorizaciji ljudskog kapitala i relevantnih sposobnosti, s jedne strane, te potreba za utvrđivanjem novih proizvodno-organizacijskih

paradigmi, nametnutih brzim tehnološkim napretkom, a koje dovode do opsežnih procesa izučavanja nužnih za prikupljanje individualnog ili pak grupnog znanja, s druge strane. Kao posljedica svega toga i obrazovnim se sustavima nameće potreba za žurnom prilagodbom ne samo brojnih službi nego i ciljeva, sadržaja, a ponajviše metoda i načina organizacije sustava prema potrebama suvremenog društva, jer ono u svom razvoju prepoznaje ubrzanja, netipična čak i u ne tako davnoj prošlosti.

Brzina promjene temeljene na znanju može dovesti do opasnosti od marginalizacije, te gotovo do isključivanja društvenih slojeva koje je zatekla brza diskvalifikacija produktivnih znanja. Čini se, dakle, potrebnim da sveučilište u budućnosti razvije vlastitu strategiju glede povećanja zaposlenosti, tj. strategiju kojom bi zvanja mladih diplomiranih ljudi bila poželjna i isplativa na tržištu rada.

Ta je strategija čvrsto povezana s visokom politikom, koja drži da je upravo povećanje zaposlenosti prvi temelj europske strategije razvoja složnog društva. U tom širem okviru društvene odgovornosti, dio novih ciljeva trebala bi preuzeti sveučilišta sa zadatkom da zajamče visoku razinu ljudskog kapitala onomu tko se pojavljuje na tržištu rada, ali i onomu komu prijeti isključenje s tog tržišta. Za sveučilište bi bilo nužno povezati se u mrežu s ostalim razvojnim subjektima kako bi što žurnije ostvarilo najavljene ciljeve. U tako karakterističnom kontekstu kao što je talijanski, povezivanje je potrebno i zbog toga što je taj isti kontekst proturječan, jer se razlikuje po proizvodnim područjima koje karakterizira rasprostranjeno poduzetništvo, ali i zato što nosi odgovarajuće rizike glede zastarijevanja proizvoda i procesa zbog srednje i manje razvijenih poduzeća. Zaključno, u društvu u kojem je znanje sve češće istovremeno i *input* i *output* produktivnih procesa, sveučilište se treba svjesno strukturirati kao institucija koja proizvodi, prikuplja, prenosi, te sustavno šalje u optjecaj nove spoznaje, koje čine njezino bogatstvo i temelj kompetitivnih sposobnosti u procesu širenja znanja.

Društvo ima potrebu za novim spoznajama, suvremenim upravljačkim strukturama, informiranim građanima s tehnološkim i profesionalnim kompetencijama, potvrđenim svjedodžbama

(diplomama). To su posebni doprinosi i osnovne funkcije sveučilišta koje ono mora ponuditi te zapravo čine *ubi consistam* onoga društvenog ugovora na osnovi kojeg država, kao odgovorna, podupire sveučilište, pridonosi njegovu financiranju, prihvaća njegov profesionalan sud i potvrdu obrazovnih smjerova, jamčeći višu razinu slobode i institucionalne autonomije.

2. Europa znanja

Razvoj novog sveučilišta odvija se u vrijeme kada se na Starom Kontinentu nepovratno i definitivno afirmira drevna «ideja» o Europi, tj. o federaciji država koja pokreće proces integracije i ujedinjenja kako bi ju učinila što složnijom, te bolje «nacionalizirala» narode koji su oduvijek dijelili religiju, antropološke vrijednosti, gospodarske oblike, pravosudni sustav, političke institucije, znanstvene spoznaje. Zna se da je ta nedavna «ideja» o Europi nastala pod poglavito jakim poticajem svijeta financija i gospodarstva. Zbog toga je u općem procesu globalizacije europeizacija nametnula i nameće stvaranje tržišta rada, posebice znanstvenoga. Sada bismo, međutim, bez tržišta zastarjelih liberalnih profesija tipičnih za nekadašnji znanstveni profil, imali tvornice profesija od znanja, tipičnih poslova koji pripadaju društvu znanja u kojem živimo, društvu koje se temelji na namjeri što teži nematerijalnome; na novoj namjeri, obilježenoj posjedovanjem i prakticiranjem znanja. Tržište profesija znanja, koje tek treba stvoriti, traži od nacionalnih i vanjskih tržišta profile koji bi bili jedinstveni i homogeni te ujednačeni po dobi, sposobnostima i pokretljivosti. Bolje rečeno, to bi bilo tržište sastavljeno od mladih snaga ubačenih u proces kulturološke proizvodnje u dobi od 22/23 godine, koje se odlikuju izvanrednim kompetencijama i funkcionalnim sposobnostima u skladu s vremenom za uspješnu pokretljivost zanimanja i dalje obrazovanje, a u odnosu na početno, a često i rano zastarijevanje profesija.

S takvom perspektivom, stvaranjem intelektualnih profesija, što postaje obvezatni razvojni put i što će za nas Europljane postati *Europe building*, sveučilišna reforma postaje obveza svih nas; obveza koja poprima razmjere nadnacionalnog, interkulturalnog i gospodarskog razvoja. Sveučilišna reforma postaje simbolom europske svijesti i razvojnim čimbenikom europskog ideala. U nju će se uložiti golema energija i njome će se baviti politički vrhovi velikih zemalja.

«Europu ne čine samo euro, banke i gospodarstvo: treba biti Europa znanja.» To je velika i presudna potvrda (odluka) kojom započinje sada već povijesna izjava tadašnjih ministara Francuske,

Njemačke, Velike Britanije i Italije izrečena u Parizu 25. svibnja 1998. Nije dostatno stvoriti samo čvrste gospodarske, financijske i političke osnove kako bi se izgradila Europa. Nova europska «nacija» moći će nastati samo ako se uspije stvoriti nadnacionalni, točnije europski obrazovni sustav.

Ideja o tom obrazovnom projektu označuje povijesnu fazu procesa europeizacije zato što kulturološka naobrazba postaje ne samo čimbenikom razvoja i postizanja blagostanja nego prvenstveno čimbenikom kohezije, a onda i kulturološkog identiteta. Zapravo, nije dostatno podudaranje gospodarskih i političkih interesa kako bi se ostvarila institucionalna stabilnost nove Europe. Potrebna je i poveznica zajedničkog i podijeljenog sustava vrijednosti, koji je danas moguće postići samo kulturološkom izobrazbom. Europske vrijednosti i europski identitet mogu se «izgraditi» i produbiti samo preko baštine svih zemalja, koju posjeduju i provode svi narodi, znanja i umijeća, napredne znanosti življenja. To su jedini elementi koji ne poznaju «granice» i nacionalnost, te ne pripadaju isključivo zemljama Starog Kontinenta, nego prvenstveno njihovim državljanima i cjelokupnom čovječanstvu. Znanstvena umijeća i znanja nemaju nacionalnu pripadnost: ona su «biološki» i «genetski» upisana u antropološku građu stanovnika svake nacije. Samo kao takva mogu biti pravi i uvjerljivi subjekti pri denacionalizaciji civilnog društva i ljudske zajednice.

Projekt četvorice ministara etički je važan i politički osviješten apel. Težnja da se stvori «europski prostor visokog obrazovanja» vrlo je brzo bila jednoglasno prihvaćena među svim zemljama članicama Unije koje, kao rezultat toga, s nesvakidašnjim poletom teže prepoznavanju konkretne strategije razvoja i njezine realizacije. Tako, godinu dana poslije, u Bologni 19. lipnja 1999. svi europski ministri potpisuju deklaraciju koja se može smatrati Magna Charta europskih sveučilišta budućnosti.

U tom dokumentu «europski prostor visokog obrazovanja» zajednička je obveza koja potječe iz uvjerenja da je znanje, istraživanje i njegovo širenje, jednom riječi kulturološko obrazovanje, ili društveno

posjedovanje i korištenje znanja nezamjenjiv čimbenik za građanski i ljudski razvoj. To je «nužan element za konsolidaciju i obogaćivanje europske građanske ideje» koji daje (dijeli) svima potrebne sposobnosti kako bi se suočili s izazovima novog tisućljeća «svjesni zajedničkih vrijednosti i pripadnosti zajedničkom društvenom i kulturološkom prostoru». Odatle treba započeti s europskim prijedlogom o novoj svjetskoj civilizaciji koja treba uključivati sve zemlje na planetu. Zapravo, na području kulture i umijeća moći će se dogoditi ravnopravan susret naroda. Samo će se tako moći ostvariti čovječnost koja promiče interkulturalni i interreligijski razvoj, a time i stvaranje globalnog humanizma.

U okviru ideje potrebne suradnje «za utvrđivanje demokratskih, stabilnih i mirotvornih društava» krajem prvog desetljeća 21. stoljeća ministri će imati precizan akcijski plan s jasnim i točnim zadacima. Njih je ukupno šest.

Prvi zadatak odnosi se na usvajanje ujednačenih naziva zvanja, lako čitljivih i usporedivih, s mogućnošću korištenja «biografske mape studija», dodatka diplomi (Diploma Supplementa) do te mjere da promiču zapošljivost europskih stanovnika i internacionalnu kompetitivnost europskog sustava visokog obrazovanja.

Drugi zadatak odnosi se na sustav obrazovanja koji sa temelji na dva ciklusa, odnosno na prvoj i drugoj razini s odgovarajućim zvanjima. Završavanje prvog ciklusa, koji traje najmanje 3 godine, nužno je za pristupanje drugome. Potom bi, postupno, uslijedio magisterij pa doktorat.

Treći zadatak odnosi se na zahtjev za uspostavljanjem i utvrđivanjem sustava didaktičkog vrednovanja po uzoru na European Credit Transfer System (ECTS) ili vrednovanje i priznavanje svakog tipa studija koji se odvija u različitim kontekstima i koji obuhvaća kontinuirano i stalno obrazovanje te potrebna sredstva, kako bi se osigurala što veća pokretljivost studenata.

Četvrti je zadatak promicanje pokretljivosti na svim razinama, što vrijedi i za studente, stvaranjem mogućnosti za studiranje, razmjenu i lakši pristup službama, i za sveučilišne profesore, priznajući ih i

vrednujući razdoblja istraživanja i didaktičkog djelovanja u europskom kontekstu, a da se ne povrijede prava koja su stekli tijekom obavljanja svakodnevnih službi.

Peti zadatak odnosi se na zahtjev da se na eksperimentalan i kooperativan način utvrdi razvoj, te stalni i isti kriteriji ocjenjivanja obrazovne kvalitete.

Šesti zadatak, na posljetku, odnosi se na ostvarivanje prave europske dimenzije sveučilišnog obrazovanja, a što se postiže usmjeravanjem zajedničke «rasprave» o razvoju i značajkama *curricula*, jedinstvenim suočavanjem ustanova i suradnjom među njima, pripremanjem i ostvarivanjem uspješnoga sustava pokretljivosti studenata i razvijanjem integriranih studijskih, obrazovnih i istraživačkih programa.

3. Neproduktivnost nastave i neuspjesi u obrazovanju

Jedan od razloga koji je više od ostalih odredio zaostalost talijanskih sveučilišta nasuprot napretku drugih vidova civilnog društva, posebice onoga gospodarskoga, odnosi se, bez sumnje, na nesposobnost ustanove da se uskladi sa suvremenim zahtjevima.

To je upravo razlog koji, čini se, karakterizira naše nedostatke u odnosu na sveučilišne sustave razvijenijih zemalja. Uzimajući u obzir usporedive poteškoće, uzrokovane nastalim i postojećim razlikama među obrazovnim sustavima razvijenijih Zapadnih društava, čini se da je Italija bila i da ostaje posljednja na, za to određenoj, rang-listi postotaka upisanih i diplomiranih studenata. Činjenica je da se u Italiji, u odnosu na mnoge druge zemlje, na fakultete upiše velik broj studenata. Prema službenim podacima od maturanata gimnazijalaca njih 100% upisuje studij, a od maturanata stručnih škola studij upisuje njih 44%. U Italiji samo jedan od troje upisanih studenata završi studij, a više od 60% ne završi i olako odustaje od velikog «sna» da stekne zvanje i diplomu.

Početak devedesetih godina u Italiji je, u prosjeku, od 100 upisanih diplomiralo manje od 40; dok ih je u Portugalu diplomiralo 49, u Francuskoj 55, u Sjedinjenim Američkim Državama 63, u Njemačkoj 72 i u Velikoj Britaniji 81. Zbog toga Italija ima najnižu stopu diplomiranog i visokoobrazovanog stanovništva u dobi od 25 godina do 34 godine. U posljednjem desetljeću XX. stoljeća u Italiji je taj postotak iznosio 7%, dok je u Sjedinjenim Američkim Državama prelazio 23%, u Španjolskoj i Kanadi bio je viši od 16%, između 11% i 13% utvrđen je u Njemačkoj, Francuskoj i Japanu, a u Irskoj je dostizao jedva 10%. Ako se potom uzmu u obzir samo diplome u znanstvenim zvanjima, razlike su još veće. U Italiji je, promatra li se stanovništvo između 25. i 34. godine, njihov broj manji od 3%, dok je u drugim zemljama Zapadnog svijeta utvrđen između 7% i 9%.

Točnije, još je 1998. godine 15% talijanskih studenata diplomiralo u roku. Od ostalih diplomiranih 20% njih diplomiralo je u

prvoj apsolventskoj godini, sljedećih 20% u drugoj, a preostalih 45% u trećoj godini i kasnije. To pokazuje da se u Italiji diplomira dosta kasno, najčešće u dobi od oko 27 godina, dok je u drugim zemljama prosječna dob diplomiranja niža, oko 23 godine. U Italiji je «staro» diplomiranje predstavljalo veliko ograničenje. Da bi se diplomiralo, trebalo je puno više vremena od propisanoga. Navodimo primjer. Studij prava, prema tabličnom poretku, traje 4 godine. Pretpostavlja se da u 4 godine student može diplomirati što je, međutim, malo vjerojatno. Zapravo, samo je vrlo malo njih uspjelo diplomirati u predviđenom roku. Do diplome velikom broju studenata treba između 6 i 7 godina. Jasno je pak da taj fenomen i odstupanje od ostalih zemalja ne znače da su talijanski studenti manje sposobni. Naprotiv! To znači da postoji značajna razlika u organizaciji studija. Predugo se studiranje zapravo može objasniti činjenicom da su se u prošlosti nastavni programi isključivo temeljili na predavanjima, a da se uopće nije uzimala u obzir didaktička obveza (angažiranost) studenta. Razlog zbog kojega je prosječni rok potreban studentu da diplomira bio dulji od onog «službenoga», nalazi se u nepodudarnosti didaktičkog pristupa poučavanju s vrstom i oblikom studiranja. Na primjer, porast znanja, njihova razgranatost i primjena nisu imale odgovarajuću potporu u načinu izučavanja i studiranja, što je uvjetovalo zaostajanje u rokovima redovitog studiranja.

Istraživanja na ovom polju pokazuju da student koji je odslušao predavanja, a nije diplomirao, postaje razlogom obrazovne neproduktivnosti. Međutim, prema vjerodostojnim sociološkim istraživanjima, dug apsolventski staž ne treba biti shvaćen kao znak studentova osobnog neuspjeha, nego kao neuspjeh sustava ili kao nedostatak obrazovnih struktura u cjelini. Apsovent je, zapravo, plod defektnosti obrazovnog sustava. Obrazovna sveučilišna ponuda, između ostaloga, ne može odgovoriti zahtjevima tržišta rada nakon stjecanja diplome jer je nepovezivanje teorije i prakse nenadoknadiv nedostatak, osobito u neadekvatno pripremljenim bibliografskim materijalima. To potvrđuju pomna istraživanja, koja pokazuju da nešto više od polovice onih koji su diplomirali i pronašli posao između

1992. i 1995. godine smatra da ih se na fakultetu nije dovoljno dobro pripremio sa stručnoga - profesionalnog gledišta. Najžešći prigovori dolaze od diplomiranih liječnika i pravnika, kojih je više od 60%. Samo trećina mladih zaposlenih s diplomom, koji najvećim dijelom pripadaju skupini ekonomista, inženjera i znanstvenika, drži da su primjereno (propisno) pripremljeni za obavljanje poslova netom stečene profesije. Vrlo je površno ocijenjeno stečeno obrazovanje u društveno-političkim studijskim programima.

Obrazovni deficit u odnosu na kulturološki standard i na profesionalnu kompetenciju vidljiv je s porastom specijalističkih *post lauream* kolegija, uvedenih u posljednje vrijeme.

4. Organizacija za budućnost

U kontekstu autonomije sveučilišta, potrebno je uspostaviti takav obrazovni sustav – ustroj koji će od temelja valorizirati institucionalne resurse i pogodovati porastu i raznolikosti zahtjeva visokoškolskog obrazovanja s ciljem pripremanja studenata za tržište rada, a sve u skladu s poslovnim i profesionalnim ciljevima. Tako se rodila ideja o nizu organizacijskih načela, koja od konceptualnih izričaja trebaju biti provedena u djelo i time predstavljati poveznicu čitavoga reformiranog obrazovnog i nastavnog tkiva na sveučilištu.

- Prvo načelo zahtijeva uspostavu ugovornog odnosa studenta i fakulteta čime će se potaknuti disperzivnost. Tim se, zapravo, želi definirati odnos između fakulteta i studenta na način da se sastavi i potpiše obostrano obvezujući ugovor s točno određenim rokovima i provedbom. U trenutku upisa potpisivat će se ugovor koji se temelji na obvezama jednih i drugih, u kojemu je jasno napisano: s jedne strane, način i kvaliteta raspodjele obrazovne ponude, a s druge strane, provođenje tijekom studija sukladno odabranom studiju. Na taj se način, suprotno staroj praksi i percepciji dezorijentiranog studenta izgubljenog u besciljnoj akademskoj pustinji, želi smanjiti rizik napuštanja studija, te povećati njegova učinkovitost i disperzivnost. Želi se stvoriti i kodificirati stvaran odnos (u prostoru i vremenu) koji je prije bio samo «duhovni» i koji je imao nekoliko trenutaka konkretne realizacije - ispit koji se temeljio samo na subjektivnim i osobnim obvezama profesora i studenata.
- Drugim načelom - kompetitivnih promjena, nastoji se uspostaviti dostojanstveno međusveučilišno nadmetanje u obrazovnoj ponudi. Zapravo, sveučilišta koja nude iste studijske programe mogu ponuditi razvojnu politiku svakog pojedinog fakulteta na način da učine različitim njihove studijske programe, zatim da povećaju i poboljšaju kvalitetu i mogućnosti privlačenja studenata, te obrazovni potencijal zemlje i pokretljivost studenata.
- Treće načelo - pluralitet obrazovne ponude, zahtijeva da student ima bolje uvjete kako bi mogao redovito i uspješno pratiti nastavu,

te da se organizira izvanredno studiranje već zaposlenima u cilju ostvarivanja cjeloživotnog obrazovanja. Na taj se način želi suprotstaviti u potpunosti jednoobraznom tradicionalnom modelu studija, te obrazovnom sustavu koji je ugrađivao znanje u kruti okvir dodijeljene diplome i u kojemu je, nakon upisa, bilo dopušteno ekskluzivno studiranje. Zbog toga je, a kako bi se postigla što raznovrsnija programska ponuda i veće mogućnosti izbora studija, potrebno uvesti nove i učinkovitije modele proizvodnje i primjene znanja s konkretnim obrazovnim ciljevima.

- Četvrto načelo - kurikularne fleksibilnosti, zahtijeva stvaranje i usavršavanje studija koji bolje odgovaraju zahtjevima poslovnog svijeta i gospodarskog razvoja. Talijanska su se sveučilišta do sada razlikovala po sklonosti da se provodi opće profesionalno obrazovanje (često teorijsko i ponekad duhovno) koje je, nakon diplome, prisiljavalo studente na kasnije profesionalno usavršavanje. Tako se sveučilište nikada nije mijenjalo, odnosno nastavljalo bi s istim načinom rada sve dok se sveučilištu ne bi prilagodilo vanjski svijet. To je bilo moguće samo neko vrijeme i to dok gubici nisu iskompromitirali samo sveučilište. Zbog toga se sveučilište, ako želi ići u korak s modernim vremenom, mora promijeniti i što prije prihvatiti nove profesionalne zahtjeve, koji proizlaze iz uvijek novoga i drugačijeg gospodarstva.

S tim ciljem, najprikladnije je sredstvo fleksibilnost studijskih smjerova tako da ona bude odgovor na širenje novih profesionalnih profila, na zastarijevanje kultura i profesionalnih kompetencija. Fleksibilnost ovdje predstavlja sposobnost da se pokrenu one studijske grupe koje jamče obrazovni uspjeh, da se praktično (eksperimentalno) razvijaju nove didaktičke metode i moduli s krajnjim ciljem poboljšanja i usavršavanja obrazovnog procesa.

- Peto načelo - pokretljivost ljudskih resursa, usko je vezano za što bolju i efikasniju iskoristivost sveučilišnih profesora. U tom smjeru prvi bi korak bio uspostava odgovarajućeg odnosa između profesora i katedre, prekid s isključivim *ex cathedra* poučavanjem i redefinicija pravnog statusa nastavnika, odnosno omogućivanje

različitosti u obvezi svakog profesora, a sve sukladno njegovim kulturološkim i znanstvenim specifičnostima i studijskim programima sveučilišta.

- Šestim načelom – akreditacijom studijskih programa, zahtijeva se ukidanje prijašnjeg službenog načina odobravanja dodiplomskih programa, koje je osiguravalo kompetencije i profesionalne sudbine, ali zapravo nije koherentno odgovaralo onome što je bilo napisano i onome što se moglo izvršiti s profesionalnog gledišta, a sve to u korist novih studijskih programa koji moraju nedvojbeno jamčiti kulturološku vrijednost odgovarajućeg zvanja - diplome. Njihova koherentnost treba biti u skladu s preciznim i iznesenim ekonomskim i društvenim potrebama, posebice s onima povezanim s tržištem intelektualne djelatnosti. Treba osigurati potrebne nastavne, ekonomske, tehnološko-znanstvene i strukturne izvore i njima raspolagati.
- Sedmo načelo – načelo bodovanja, zahtijeva uvođenje sustava mjerenja i vrednovanja kojim se potvrđuju studijske aktivnosti. Tom se odredbom želi prevladati općenitost i nedefiniranost prijašnjih nastavnih aktivnosti, predavanja *ex cathedra* i ispiti, koji su se razlikovali po svojoj suštinskoj ispraznosti i koji nisu ništa precizirali glede kvalitete i specifičnosti usvojenih znanja. Pomoću bodovnog sustava želi se prihvatiti sustav kvantitativne i kvalitativne individualizacije aktivnosti stjecanja znanja, koji određuje i otkriva studentove sposobnosti. Na taj se način svaka aktivnost i sva znanja i njima stečene sposobnosti budu, stavljaju na raspolaganje studentima (koji ih zasigurno mogu koristiti za vlastiti, ali i za druge studijske programe ili druge obrazovne sustave), a za dodjelu jednoga ili više zvanja. Ostvarenim bodovima student može, u svijetu intelektualne djelatnosti, bolje potvrditi svoje znanje i profesionalne sposobnosti.
- Osmo načelo – odnosi se na slobodu sveučilišta da uvodi inovacije tzv. *bottom up* (odozdo prema gore) postupkom, kako bi se suočilo s potrebama posebnih društveno-ekonomskih konteksta. U sveučilišnom sustavu, u kojem je moguće realizirati i ustanoviti

sve ono što nije zabranjeno, poželjno je da ista sveučilišna sjedišta organiziraju «eksperimentalne» studijske programe sa sigurnim profesionalnim, a time i poslovnim uspjehom, sve u dogovoru s institucionalnim i gospodarskim subjektima.

- Deveto načelo - vrednovanje (ocjenjivanje) kao sredstvo usmjerivanja i poboljšanja sveučilišne ponude. Razvojem i usavršavanjem sustava samovrednovanja žele se ostvariti osnovne pretpostavke autonomije sveučilišta i nastavnika, odnosno potaknuti stvaranje i prakticiranje samorefleksivnosti, što označava sposobnost shvaćanja, kritičkog promišljanja, sagledavanja i predlaganja. Potrebno je ustrojiti sustav samovrednovanja koji se može, odnosno mora uskladiti s oblicima kontrole i vanjskog vrednovanja.
- Desetim se načelom - novi načini upravljanja – želi potaknuti djelotvorniji rad akademskih tijela. Da bi se učinkovitije upravljalo sustavom, a posebice u aktualnoj tranzicijskoj fazi, nastaje potreba za boljim funkcioniranjem, te za efikasnijom usklađenosti programskih vijeća, a što se postiže usvajanjem različitih vidova obrazovanja, informacija, komunikacija i vrednovanja s ciljem strateškog i produktivnijeg iskorištavanja određenih izvora za poticanje sustava, te posebice za ciljeve koji se smatraju prioritetnima.

5. Kurikularni ustroj

Prethodno navedena organizacijska načela upućuju na potrebu utvrđivanja i donošenja zakonskih mjera. Razlikuju se dvije temeljne mjere koje vode ostvarivanju svih ostalih stavki reforme: sustav bodovanja i kurikula.

Bodovanje se, o kojem ćemo opširnije nešto kasnije, odnosi na mjerenje studentove aktivnosti pri učenju tijekom (unutar) programa poučavanja. Bodovi se postižu ili «ubiru» nakon što je student položio odgovarajući ispit. Na osnovi zbroja bodova, pod uvjetom da zbroj nije manji od zbroja određenoga za pojedini program, moći će se pristupiti diplomskim ispitima i time steći zvanje.

Bodovi zapravo zamjenjuju predmete koji su se realizirali godišnje po utvrđenom rasporedu i opterećenju. Nastavni predmeti u strukturi reda predavanja, jasno, neće uvijek biti isti, ali će se ustrojiti sustav modula s konkretnim vremenskim ili odgojnim aspektima. To znači da će bodovi odgovarati potrebama pojedinih kolegija (predmeta), njihovim sadržajima, njihovoj složenosti i fleksibilnosti, te njihovim glavnim odgojnim ciljevima na pojedinim sveučilištima. Njih, nadalje, treba kodificirati na isti način što će omogućiti usklađivanje bodovnog sustava i pogodovati međusveučilišnoj razmjeni u Italiji kao što je to već postignuto u inozemstvu.

Bodovni sustav koji se treba uvesti mora biti što je moguće sličniji onomu europskomu, ETCS-u. U tom su slučaju bodovi brojčane vrijednosti koje idu od 1 do 60, te se pojedinačno pridružuju predmetima kako bi se brojčano izrazilo opterećenje svekolikih aktivnosti koje određeni kolegij zahtijeva.

Takav se bodovni sustav može koristiti samo u sklopu radikalno reformiranog sustava koji će se pak morati zasnivati, u prvom redu, na redefiniciji obrazovnih procesa, a posebice pri stvaranju studijskih programa kratkoga i dugog ciklusa. To se odnosi i na programe doktorskih studija koji moraju osposobljavati studente za istraživanje, zatim na specijalističke stručne (profesionalne) programe, te na specijalističke znanstvene programe usavršavanja u određenim

područjima, znanjima i kompetencijama raznih profesionalnih profila. Sva tri program odnose se na tzv. *post lauream* studij, odnosno na specijalizaciju nakon diplome prvostupnika i magistra. Svaka programska struktura bit će određena bodovima tako da 60 bodova odgovara godišnjim obavezama studenta redovitog studija. Na taj se način studentu omogućuje da svoje obaveze na studiju zbog raznih razloga ostvari samo djelomično. Takav bodovni sustav bi u konačnici, čak i onom studentu koji nije završio program, omogućio maksimalnu korist od studija.

Sveučilišni programi morali bi se obnoviti - preustrojiti. Odlučivanje o vrsti novih programa na temelju konstitutivnih kriterija prema pripadnosti znanstvenim područjima, poljima i granama pripada ministarstvu, dok će o kulturnim sadržajima, kompetencijama i profesionalnim profilima odlučivati pojedina sveučilišta.

Glavni kriteriji u odlučivanju ministarstva neće imati nikakve veze s klasifikacijama na kojima su se zasnivali prijašnji programi. Oni zapravo «nameću» zahtjev prema kojemu svaki novi program ima vidljiv konkretan profesionalni profil čijim se ustrojem predlažu, dakle utvrđuju ciljevi, sadržaji i nastavne metode, to jest jasno obrazlažu obrazovni i odgojni ciljevi, te sredstva i načini njihova postignuća. Kad se jednom ukine dosadašnja klasifikacija programa i zastarjelo poučavanje, potrebno je naznačiti sve modalitete koji će regulirati poučavanje, sve načine realizacije - predavanja, seminare, vježbe, istraživanja, stažiranje, pripravništvo, laboratorij itd., koji će služiti za oživljavanje, razlikovanje i optimiziranje programskih obveza sveučilišta. Istovremeno je potrebno definirati i primijeniti bodovnu vrijednost ili bodovanje svih aktivnosti koje student obavlja kako bi dobio diplomu i postigao zvanje. Općenito, bodovno označavanje morat će, prije svega, utvrditi - specificirati minimalan broj bodova koji se mora steći u određenim znanstvenim poljima ili, globalno, u disciplinarnim područjima koja sadržavaju više srodnih (sličnih) znanstvenih polja, a zatim detaljno odrediti ili ponuditi kriterije za mjerenje svih preostalih odgojno-obrazovnih aktivnosti koje, na

specifičan način, karakteriziraju različite programe što su ih, potpuno autonomno, ponudila sveučilišta.

Ustrojem studija trebat će osigurati usmjeravanje studenata, a što je do sada bilo zapostavljeno i nije se nikad smatralo pogonskim čimbenikom karakterističnim za sveučilišni obrazovno-odgojni proces. Pri određivanju novih programa veliku važnost trebat će pridati kontekstu, shvaćenom kao sinteza društvene i korisničke, institucionalne i gospodarske stvarnosti, obitelji i studenata. Tako shvaćen kontekst mora biti predmetom analize postojećega stanja i rezultata, koji više ne bi bili sporedni. Ponuda svakog sveučilišta neće moći ne uzeti u obzir karakteristike i zahtjeve svijeta gospodarstva i školstva, neće moći ne voditi računa o početnim sposobnostima studenata (motivaciji, aspiracijama, znanjima koja posjeduju, kompetencijama i razvijenim sposobnostima). Na isti način morat će se posebna pozornost usmjeriti na studentovo preuzimanje radne uloge. Mora se ocijeniti (vrednovati) učinkovitost nastavne aktivnosti, i to uzimajući u obzir sve podatke dobivene o ishodu studija i prosuđujući obrazovni uspjeh tih procesa ne samo s gledišta kulturološke i profesionalne naobrazbe nego i s poslovnog gledišta. Takva obveza neće moći ostati samo na obavijesnoj razini: morat će služiti sveučilištu kao sredstvo samorefleksije i samovrednovanja, te biti osnova za dalje osmišljavanje i inovaciju neuspjelih procesa.

6. Reforma

Ideja koja poprima konkretan oblik nalaže Ministarstvu i Sveučilištu odgovarajuću pripremu. Na ministarskoj razini, poslovne grupe formirane *ad hoc* nastoje definirati obrazovne ciljeve znanstveno i kulturološki homogenih područja na koja je razdijeljen tradicionalni disciplinarni svijet, te nastoje konfigurirati određene i najmanje sadržaje različitih profesionalnih kurikula (predviđajući velik diskrecijski prostor za intervenciju na pojedinim sveučilištima). Na sveučilišnoj razini, žustrim nastojanjem ministarstva poslano je opće i posebno priznanje glede izvora i produktivnih sposobnosti sjedišta kako bi se moglo definirati stvarno programiranje, a da se ništa ne prepusti improvizaciji. Cilj je jasan: reforma se ne želi dočekati nespremno niti se želi da ona bude izgrađena na nesigurnim temeljima, jer postoji bojazan da bi se uništile sve dobre namjere i da Italija ne bi pripadala Europi znanja.

Usmjerenost na primjereno i konkretno vrednovanje studija obilježava pripremu reforme, a ujedno je i najprimjereniji instrument za njezinu što bolju pripremu. Tako, na ministarskoj razini, umjesto prijašnjeg povjerenstva za vrednovanje sada susrećemo nacionalni odbor za vrednovanje sveučilišnog sustava. Na vanjskoj razini uočljiva je odluka za žurnom uspostavom i aktivnosti sveučilišnih centara za vrednovanje. Talijanska su sveučilišta tako bila podvrgnuta apsolutnom «monitoringu». Nastava, istraživanje, administracija, pravo studiranja, odredbe za potporu studenata, kvaliteta i svrha studiranja, korištenje javnih fondova i izvora za ponovnu uspostavu ravnoteže neprekidno su i različito ocjenjivani. Rezultatima tih ocjena željelo se dati jasno «zdravstveno stanje» sveučilišnih struktura kako bi se reforma što bolje osmislila i provela, iako postupno i u granicama stvarnih snaga i karakteristika raznolike akademske panorame. Pri provedbi obrazovnih aktivnosti posebice se ističe Rektorski zbor, koji osim što socijalizira tijekom i modalitete reforme, uobličuje i predlaže procedure koje je potrebno prihvatiti radi njezine učinkovitije realizacije.

U punom radnom zanosu, napokon, donesen je zakonodavni akt - rješenje tako željno očekivanog preustroja, koji unaprijed određuje pripremu i provedbu reforme. Ministarskim dekretom od 3. studenoga 1999. br. 509, na osnovi kojega je izrađena odluka od 24. listopada 2004. godine br. 270, talijanskom sveučilišnom sustavu dodijeljen je «osnovni dokument» koji uspostavlja novi institucionalni ustroj nastave. U pravilniku kojim se uređuje nastavna autonomija sveučilišta i kasnijim promjenama toga pravilnika, donose se odredbe kojima se uređuju vrste studijskih programa, navode vrste diploma, određuju pojedini kolegiji, uspostavlja bodovni sustav i način upisa na studij, te utvrđuju ovlasti sveučilišnih sastavnica i odnosi među njima.

7. Nova sveučilišna zvanja

Danas se, kao i nekoć, na sveučilište upisuje kako bi se postigla visokoškolska diploma koja ima točno utvrđenu zakonsku vrijednost. Te se diplome (zvanja) stječu po završetku odgovarajućih dobro utemeljenih studija. Četiri su nove razine akademskih diploma: diploma prvostupnika (laurea), magistarska (sveučilišna) diploma, specijalistička diploma (master) i istraživačka – doktorska diploma (doktorat). One predstavljaju jasno i koordinirano jedinstvo u kojem prve dvije razine čine temelj tijeka studija prema modelu Y,⁴ predviđenim zakonom, na temelju kojih nastaju i realiziraju se preostale dvije razine.

«Tijekom studija prema modelu Y» nakon prve zajedničke godine studija i prikupljanja šezdeset ECTS bodova, student može birati «profesionalni» smjer od 120 bodova koji vodi prema trogodišnjoj diplomi prvostupnika s kojom odmah može raditi. Drugi izbor za koji se student može odlučiti dodatni je dvogodišnji studij (metodološko-obrazovni studij) koji priprema za viši dvogodišnji magistarski (sveučilišni) studij. Diploma prvostupnika dobiva se nakon trogodišnjeg studija. Na taj se studij može upisati nakon svjedodžbe srednje škole uz dobro odgovarajuće predznanje, koje se sastoji od kompetencija usklađenih sa studijem, a koje se mogu vrednovati od sveučilištaraca po završetku propedeutičkih nastavnih aktivnosti.

Studij prvostupnika za obrazovni cilj postavlja sljedeće: a) adekvatne osnovne pripreme, bilo s metodološkog aspekta bilo s aspekta osnovnog i temeljnog znanja; b) specifično znanje i izrazito profesionalne kompetencije. Diplomirati se može nakon što se prikupilo ukupno 180 bodova, 60 bodova iz prve zajedničke godine i 120 bodova iz II. i III. godine, a obuhvaćajući i one bodove koji se odnose na nužno poznavanje jednog jezika Europske Unije osim talijanskoga. Magistarska diploma (diplomski studij) dodjeljuje

---

4. Model Y označava početni jedinstveni studijski program, koji se kasnije, nakon prve godine, dijeli u dva smjera.

se nakon dvogodišnjeg razdoblja koje dopunjuje petogodišnji tijek studija. Uvjet je stečena diploma prvostupnika. Cilj je diplomskog studija omogućiti studentu obrazovanje na naprednoj razini, odnosno omogućiti izvršavanje visokokvalificirane profesionalne aktivnosti na odgovarajućim područjima. Riječ je o diplomi (tituli, zvanju) koja se dobiva nakon što se ostvari 300 bodova, uključujući i 60 osnovnih bodova i 120 metodološko-obrazovnih bodova dobivenih diplomom prvostupnika i priznatih za odgovarajući magistarski studij.

Neki od magistarskih studija imaju zakonom utemeljen drugačiji ustroj. Riječ je o studijima namijenjenima pravnicima, liječnicima, veterinarima, stomatolozima, ortodontima, farmaceutima i arhitektima, koji su ustrojani na temelju odredaba Europske Unije kao jedinstveni – integrirani studiji, te koji za stjecanje diplome imaju dulje trajanje studija. Oni su ustrojani bez formalne podjele na studij prvostupnika i magistarski studij. Razlog je tomu specifična priroda tih studija i profesionalna univerzalnost tih disciplina.

Specijalistička diploma uvijek je ustrojena na temelju naputaka Ministarstva. Ona se dobiva nakon tjeka studija s visokim sadržajem profesionalne specijalizacije, a za njezino postizanje uvjet je magistarska diploma i postignut zbroj bodova između 300 i 360, u koje su uključeni oni bodovi koje je student već prikupio i koji su mu priznati za taj specijalistički studij. Tom se diplomom stječu znanja i sposobnosti za tražene poslove pri obavljanju određenih profesionalnih aktivnosti. Ona se uspostavlja samo ako je predviđena specifičnim zakonskim odredbama ili europskim napucima, kao što je to kada je posrijedi specijalizacija u medicini, obrazovanju profesora i u pravničkoj struci.

Doktorat ili najviši stupanj «istraživačkog obrazovanja», kojem se pristupa s magisterijem, traje najmanje 3 godine s ciljem osiguravanja potrebnih znanstvenih kompetencija za visokokvalificiran istraživački rad na sveučilištu, te u javnim i privatnim ustanovama.

U skladu s prethodno navedenim odredbama Ministarstva sveučilišta izdaju diplome prvostupnika i magistra, te specijalista prvostupnika i specijalista magistra. Specijalistički studij upisuje se

nakon diplome prvostupnika i mora imati još najmanje 60 bodova (180 + 60), a stječe se zvanje master prvog stupnja, odnosno nakon stečene diplome magistra također je potrebno ostvariti još najmanje 60 bodova (300 + 60) da bi se steklo zvanje mastera drugog stupnja.

Četiri diplome i zvanja novost su u odnosu na prošlost. Bez sumnje, uvođenje diplome prvostupnika i magistra privlačilo je i privlači najveću pozornost i uzrokuje najviše dvojba, jer još uvijek nisu dobro shvaćene i mogle bi upropastiti učinkovitost institucionalnih mjera koje su prihvaćene i kojima se treba više posvetiti. Prije svega, treba reći da se zasigurno obogatila ponuda zvanja što omogućuje sveučilištu bolje ostvarenje ciljeva njegovih aktivnosti. Htjelo se, dakle, prilagoditi europskim standardima, ali najvažnije od svega je to da se omogućilo suočavanje sa zahtjevima tržišta intelektualnih djelatnosti. Na taj se način približilo duhu potpisanih ugovora s ostalim europskim zemljama, iskazala se želja za usklađivanjem s europskim standardima, ali je ipak najvažnije to da su se ostvarile pretpostavke na temelju kojih se može odgovoriti potrebama tržišta intelektualnog rada. To je potpuno novo čak i u odnosu na blisku prošlost. Dakle, profesionalni profili i kompetencije sve su složeniji i jasniji. Njima se predviđaju adekvatnije društvene dužnosti i obveze; i, što je još važnije, nove se profesije brzo stvaraju, ali i nestaju, što traži pojašnjenja. Reformirane studijske grupe i studijski ciklusi odgovor su talijanskog sveučilišta na suvremena kretanja.

Reforma, dakle, ne predstavlja samo novu podjelu starih studija na nove cikluse i zvanja. Diplome prvostupnika i magistra ne mogu se postaviti u hijerarhijsku ljestvicu: prva nije inferiorna u odnosu na drugu niti je druga superiorna u odnosu na prvu. To su dvije različite stvari, odvojene ili, nogometnim rječnikom kazano, to ne znači da jedna pripada seriji A (prvoj ligi), a druga seriji B (drugoj ligi). Diploma prvostupnika postignuta trogodišnjim studijem gotova je titula (zvanje), koja ima formalno značenje i jasnu zakonsku vrijednost bilo javno ili privatno, bilo na nacionalnoj ili internacionalnoj razini. Ona ima vlastiti identitet koji proizlazi ne samo iz unutarnje koherentnosti nego i iz profesionalne vrijednosti i njezina društvenog položaja

s obzirom na to da je namijenjena neposrednoj provedbi u struci i društvu. Diploma prvostupnika, ukratko, nije «kratka diploma», nije sažetak prijašnje diplome, nije to tzv. «predsveučilišna» titula. Ne! To je titula koja formalizira, legalizira i precizira tijek studija, koji je, na jednako tako točan i precizan način namijenjen kasnijem obavljanju i provedbi profesionalnih aktivnosti za kojima je društvo iskazalo potrebu.

Magisterij je nešto drugo i nije superioran u odnosu na prvostupnika: bolji je, superiorniji, samo s jednoga - funkcionalnog aspekta. Ni činjenica da se on postiže s 300 bodova ne znači da je hijerarhijski nadmoćniji. To znači da je on namijenjen izvršavanju aktivnosti koje zahtijevaju funkcionalnije, specifičnije znanstvene i stručne sposobnosti. Pretpostavljena superiornost nije postignuta ni konsektivnim vremenskim redoslijedom studija. Magistarski studij ne mora se upisati odmah poslije stjecanja diplome prvostupnika. Ni činjenica da mu se pristupa nakon diplome prvostupnika ne znači da je diploma propedeutička; znači samo to da za posvećivanje određenim specijalističkim studijima treba imati završene aktivnosti stjecanja znanja i osnovnih sposobnosti koherentnih za usvajanje različitog profesionalnog sadržaja i ponajviše karakteriziranog trajnijim posjedovanjem kritičkog znanja.

Također, magistarska diploma nije superiornija od diplome prvostupnika specijalista. Obje zahtijevaju posjedovanje diplome i obje obilježavaju određene profesionalne profile koji su različiti s nastavnoga i obrazovnoga, ali ne i s formalnoga i funkcionalnog aspekta.

Novi visokoškolski obrazovni sustav sa svojom raznolikom kurikularnom ponudom ima dvije uloge. Na tradicionalno početno obrazovanje nadodana je zamisao o kontinuiranom, stalnom i ponavljanom – cjeloživotnom obrazovanju (*life long education*). Točnije, na početno ili temeljno obrazovanje nužno za svaku profesiju sveučilište, sa svojim sustavom programa i uređenom strukturom, danas dopušta (omogućuje) i naknadne studije koji se nisu mogli realizirati u starom sustavu. Zapravo, svi programi koji se mogu

upisati s diplomom prvostupnika ne moraju se nastaviti u kontinuitetu. To su programi koji se mogu upisati «tijekom cijelog života». Isto tako, budući da zastarijevanje znanja kviri svaku profesiju, nezaobilazno je i potrebno stalno revaloriziranje programa te permanentno usavršavanje. Uz tako jasan sustav magistarskih diploma i specijalističkih studija (mastera), danas raspolažemo s puno mogućnosti koje dopuštaju da se razdoblja rada izmjenjuju s razdobljem učenja, omogućujući profesionalnu pokretljivost i pokretljivost radne snage. Sve se to naravno može ostvariti samo u koordiniranom i institucionaliziranom skladu s privatnim i javnim poslovnim sektorom, koji će se i sam pobrinuti i potruditi u realizaciji ove ideje.

Doktorat je, najzad, i dalje određen prijašnjim zakonom (zakon od 3. srpnja 1998., br. 210), osim onih dijelova koji su predviđeni novim Pravilnikom prema kojem je za upis na studij potrebno imati magistarsku diplomu ili drugu diplomu studija koji je završen u inozemstvu i koji su, prema međunarodnim sporazumima, priznala zainteresirana sveučilišta.

Promicanje studijskih programa podrazumijeva ispunjenje osnovnih uvjeta koje je naveo Nacionalni odbor za vrednovanje sveučilišnog sustava u dobro obrazloženim dokumentima. Traženi uvjeti posebno ističu potrebu ukupnog broja docenata na studijima, sve sukladno broju upisanih studenata. U prvoj fazi, nakon što su podijeljeni u četiri pripadajuće grupe, svaki diplomski ili specijalistički studij zahtijeva:

- postojanje broja docenata koji može pokriti 80% predavanja osnovnih, ciljanih i srodnih kolegija u sustavima fakulteta;
- raspoloživost odgovarajućih struktura, s nastavom po studijskim grupama, koje mogu pokriti 15/20 sati tjedne nastave za sve redovite studente;
- minimalan broj studenata koji se upisuju u prvu godinu. Vrijednost utvrđena za svaku grupu predviđala je i prihvatljivo odstupanje od nominalno utvrđene vrijednosti za pojedine studijske grupe.

Prvo objavljivanje osnovnih uvjeta pokrenulo je mnoge polemike unatoč tome što su predviđeni promjenjivi kriteriji i razdoblje prilagodbe fakulteta (sveučilišta) traženim uvjetima. S vremenom su osnovni traženi uvjeti doživjeli niz prilagodaba, iako se nije odustalo od načela točnog

bodovanja programa, a sve kako bi se postupak vrednovanja lokalnih sveučilišnih sustava proveo na najbolji mogući način. Također je zajamčena kvaliteta nastave, a diploma, koju je cilj steći nakon tri godine, jamči i stručnu osposobljenost.

S tehničke strane gledano, predviđena je informatizacija sustava kako bi se svi uneseni podaci mogli učinkovito koristiti i kako bi se u svakom trenutku moglo provjeriti postojanje određenih studijskih programa, a isto vrijedi i za sastavljanje naputaka i pravilnika.

NOVI STUDIJI

SVEUČILIŠNI STUDIJ

PRVOSTUPNIK (laureat) I. zajednička godina 60 ECTS bodova – 1500 sati			
PROFESIONALNI SMJER II. godina 60 bodova – 1500 sati III. godina 60 bodova – 1500 sati Ukupno 180 ECTS 4.500 sati rada	SMJER METODOLOŠKOG OBRAZOVANJA II. godina 60 bodova - 1500 sati III. godina 60 bodova – 1500 sati Ukupno 180 ECTS 4.500 sati rada	MAGISTARSKI (DIPLOMSKI) STUDIJ I. (IV.) godina - 60 ECTS 1500 sati II. (V.) godina - 60 ECTS 1500 sati Ukupno 120 ECTS 3000 sati rada	MAGISTARSKI (DIPLOMSKI) STUDIJ I. godina - 60 ECTS 1500 sati II. godina - 60 ECTS 1500 sati Ukupno 120 ECTS 3000 sati rada

MASTER I. STUPNJA I. (IV.) godina - 60 ECTS - 1500 sati (specijalistički studij)	MASTER II. STUPNJA I. (VI.) godina - 60 ECTS - 500 sati	DOKTORAT I. (VI.) godina - 60 ECTS - 500 sati II. (VII.) godina 60 ECTS – 1500 sati III. (VIII.) godina 60 ECTS – 1500 sati Ukupno 180 bodova 4.500 sati rada
---	--	--

Završni bodovi i ukupni sati rada u zvanjima III. stupnja određeni su postignutim bodovima i satima rada na prethodnim razinama. U svakom slučaju nije moguće postići više od 360 ECTS bodova.

8. Smjerovi i vrste studija

Rekli smo da su diploma prvostupnika (laureat) i sveučilišna diploma (magistar) akademske titule, kao što su to i poslijediplomske specijalističke diplome (master I. i master II.) i poslijediplomska doktorska diploma (doktor). Stupanj, zvanje (titula) dobiva se završetkom studijskog programa - na kraju studija. I prije je bilo tako. U odnosu na prijašnje razdoblje promijenjena je struktura studija, radikalno su izmijenjeni didaktički modeli te općenito pravila i provedba režima studija. Kako smo prije pojasnili, običavalo se poučavati određene kolegije s ispitom na kraju. Sve se vrtjelo oko frontalne nastave, oko nastave *ex cathedra* u dvorani s profesorom koji je istodobno neodređenom broju studenata davao svoje znanje, da bi na kraju godine ispitivao usvojenu količinu znanja. Velik broj odslušanih i položenih ispita uz diplomski rad, to jest izradu i pisanje diplomskoga (istraživačkog) rada pod vodstvom jednog nastavnika, katedre i njezina pročelnika omogućavao je stjecanje titule – zvanja. Za mnoge je studijske programe bilo potrebno položiti prosječno oko 20 ispita, od 4 do 6 godišnje za četverogodišnji studij; ali je bilo i petogodišnjih ili rjeđe šestogodišnjih studija, kao što su medicina i kirurgija, s dosta većim brojem ispita.

Danas studiji nemaju takav ustroj i nameću profesorima i studentima nove aktivnosti. Oni nisu više definirani odredbama iz jednoga centra. Zahvaljujući autonomiji, sveučilišta imaju ovlasti definirati i čak imenovati svoje studije, koji se ne moraju više u potpunosti podudarati sa studijima na drugim sveučilišnim centrima. Didaktička pravila na pojedinim sveučilištima konkretno određuju naziv i ciljeve studija, opću sliku obrazovnih aktivnosti, bodove koji se daju svakoj nastavnoj aktivnosti i modalitete završnog ispita za stjecanje diplome - titule.

Pri definiciji svoje obrazovne ponude sveučilište samo treba u potpunosti poštovati opće kriterije nputaka Ministarstva 509/99 i 270/2004., a posebno one koji će biti sadržani u budućim odredbama što će uređivati studijske grupe I. i II. stupnja.

**KLASIFIKACIJA DIPLOMA –
ZVANJA PRVOSTUPNIKA**

- L-1 KULTURNA DOBRA
- L-2 BIOTEHNOLOGIJA
- L-3 DISCIPLINE POVIJESTI
UMJETNOSTI, GLAZBE,
PREDSTAVE I MODE
- L-4 INDUSTRIJSKI DIZAJN
- L-5 FILOZOFIJA
- L-6 ZEMLJOPIS
- L-7 INŽENJERSTVO
GRADITELJSTVA
I OKOLIŠA
- L-8 INFORMATIČKO
INŽENJERSTVO
- L-9 INDUSTRIJSKO INŽENJERSTVO
- L-10 KNJIŽEVNOST
- L-11 JEZICI I SUVREMENE
KULTURE
- L-12 JEZIČNO POSREDOVANJE
- L-13 BIOLOGIJA
- L-14 PRAVO
- L-15 TURIZAM
- L-16 ADMINISTRACIJA I
ORGANIZACIJA
- L-17 ARHITEKTURA
- L-18 GOSPODARSTVO I
POSLOVANJE
PODUZEĆA
- L-19 ODGOJNA PODRUČJA
- L-20 KOMUNIKACIJA
- L-21 URBANIZAM I PROSTORNO
PLANIRANJE
- L-22 SPORT I AKTIVNOSTI
- L-23 GRADITELJSTVO
- L-24 PSIHOLOGIJA
- L-25 ŠUMARSTVO I
POLJOPRIVREDA

**KLASIFIKACIJA DIPLOMA
– ZVANJA MAGISTRA**

- LM-1 ETNOLOGIJA I KULTURNA
ANTROPONIMIJA
- LM-2 ARHEOLOGIJA
- LM-3 PEJZAŽNA ARHITEKTURA
- LM-4 ARHITEKTURA I
GRADITELJSKA
ARHITEKTURA
- LM-5 ARHIVISTIKA I
BIBLIOTEKARSTVO
- LM-6 BIOLOGIJA
- LM-7 AGRARNA BIOTEHNOLOGIJA
- LM-8 INDUSTRIJSKA
BIOTEHNOLOGIJA
- LM-9 MEDICINSKA,
VETERINARSKA I
FARMACEUTSKA
BIOTEHNOLOGIJA
- LM-10 ZAŠTITA ARHITEKTONSKIH
DOBARA I OKOLIŠA
- LM-11 KONZERVACIJA I
RESTAURACIJA
KULTURNIH DOBARA
- LM-12 DIZAJN
- LM-13 FARMACIJA I INDUSTRIJSKA
FARMACIJA
- LM-14 SUVREMENA FILOLOGIJA
- LM-15 FILOLOGIJA, KNJIŽEVNOST I
POVIJEST
- LM-16 FINACIJE
- LM-17 FIZIKA
- LM-18 INFORMATIKA
- LM-19 INFORMACIJA I IZDAVAŠTVO
- LM-20 ZRAKOPLOVNO
INŽENJERSTVO
I ASTRONAUTIKA
- LM-21 BIOMEDICINSKO
INŽENJERSTVO

- L-26 PREHRAMBENA
TEHNOLOGIJA
- L-27 KEMIJA
- L-28 POMORSTVO
- L-29 FARMACIJA
- L-30 FIZIKA
- L-31 TEHNOLOŠKE I
INFORMATIČKE
ZNANOSTI
- L-33 EKONOMSKE ZNANOSTI
- L-34 GEOLOŠKE ZNANOSTI
- L-35 MATEMATIČKE ZNANOSTI
- L-36 POLITIČKE ZNANOSTI I
MEĐUNARODNI ODNOSI
- L-37 SOCIJALNE ZNANOSTI ZA
KOOPERACIJU, RAZVOJ I MIR
- L-38 ZNANOSTI
ZOOTEHNOLOGIJE I
TEHNOLOGIJE ŽIVOTINJSKE
PRODUKCIJE
- L-39 SOCIJALNA SLUŽBA
- L-40 SOCIOLOGIJA
- L-41 STATISTIKA
- L-42 POVIJEST
- L-43 PSIHOLOŠKE TEHNIKE
- L-44 TEHNOLOGIJE
KONZERVACIJE I
RESTAURACIJE KULTURNIH
DOBARA
- LM-22 KEMIJSKO INŽENJERSTVO
- LM-23 GRAĐEVINA
- LM-24 INŽENJERSTVO
GRADITELJSKOG SUSTAVA
- LM-25 INŽENJERSTVO
AUTOMATIZACIJE
- LM-26 INŽENJERSTVO SIGURNOSTI
- LM-27 INŽENJERSTVO
TELEKOMUNIKACIJA
- LM-28 INŽENJERSTVO ELEKTRIKE
- LM-29 INŽENJERSTVO
ELEKTRONIKE
- LM-30 NUKLEARNO I ENERGETSKO
INŽENJERSTVO
- LM-31 VJEŠTINA UPRAVE
- LM-32 INFORMATIČKO
INŽENJERSTVO
- LM-33 MEHANIČKO INŽENJERSTVO
- LM-34 INŽENJERSTVO POMORSTVA
- LM-35 INŽENJERSTVO ZA OKOLIŠ
- LM-36 JEZICI I KNJIŽEVNOST
AFRIKE I AZIJE
- LM-37 SUVREMENI JEZICI
I AMERIČKA I EUROPSKA
KNJIŽEVNOST
- LM-38 SUVREMENI JEZICI ZA
MEĐUNARODNU
KOMUNIKACIJU I SURADNJU
- LM-39 LINGVISTIKA
- LM-40 MATEMATIKA
- LM-41 MEDICINA I KIRURGIJA
- LM-42 MEDICINA I VETERINA
- LM-43 INFORMATIČKE
METODOLOGIJE
ZA HUMANISTIČKE
DISCIPLINE
- LM-44 MATEMATIČKO-FIZIKALNO
- LM-45 MUZIKOLOGIJA I GLAZBENA
DOBRA

- LM-46 ZUBARSTVO I PROTETIKA
- LM-47 ORGANIZACIJA I VOĐENJE
SLUŽBI ZA SPORT I
MOTORIČKE AKTIVNOSTI
- LM-48 PROSTORNO I
URBANISTIČKO PLANIRANJE
I PLANIRANJE OKOLIŠA
- LM-49 PLANIRANJE I VOĐENJE
TURISTIČKOG SUSTAVA
- LM-50 PLANIRANJE I VOĐENJE
OBRAZOVNIH SLUŽBI
- LM-51 PSIHOLOGIJA
- LM-52 MEĐUNARODNI ODNOSI
- LM-53 INŽENJERSTVO MATERIJALA
- LM-54 KEMIJA
- LM-55 KOGNITIVNE VJEŠTINE
- LM-56 EKONOMIJA
- LM-57 KONTINUIRANI ODGOJ I
OBRAZOVANJE ODRASLIH
- LM-58 ZNANOST O SVEMIRU
- LM-59 VJEŠTINE JAVNE
KOMUNIKACIJE, PODUZEĆA
I REKLAMIRANJA
- LM-60 PRIRODA
- LM-61 LJUDSKA PREHRANA
- LM-62 POLITIČKE ZNANOSTI
- LM-63 JAVNE ADMINISTRATIVNE
SLUŽBE
- LM-64 RELIGIJE
- LM-65 PREDSTAVE I
MULTIMEDIJSKA
PRODUKCIJA
- LM-66 INFORMATIČKA SIGURNOST
- LM-67 VJEŠTINE I TEHNIKE
PREVENTIVNIH
I PRIMIJENJENIH
MOTORIČKIH
AKTIVNOSTI

- LM-68 SPORTSKE TEHNIKE I
VJEŠTINE
- LM-69 POLJOPRIVREDNE
ZNAOSTI
- LM-70 PREHRAMBENA
TEHNOLOGIJA
- LM-71 INDUSTRIJSKA KEMIJA
- LM-72 NAVIGACIJA (80/M)
- LM-73 TEHNOLOGIJA OKOLIŠA I
ŠUMA
- LM-74 GEOLOŠKE TEHNOLOGIJE
- LM-75 TEHNOLOGIJE OKOLIŠA
- LM-76 EKONOMIJA OKOLIŠA I
KULTURE
- LM-77 GOSPODARSTVO PODUZEĆA
- LM-78 FILOZOFIJA
- LM-79 GEOFIZIKA
- LM-80 ZEMLJOPIS
- LM-81 ZNAOSTI ZA RAZVOJNU
SURADNJU
- LM-82 STATISTIČKE ZNAOSTI
- LM-83 STATISTIČKE AKTUARSKE
I FINACIJSKE ZNAOSTI
- LM-84 POVIJESNE ZNAOSTI
- LM-85 HUMANISTIČKE I
PEDAGOŠKE
ZNAOSTI
- LM-86 ZOOTEHNIČKE ZNAOSTI I
ŽIVOTINJSKE
TEHNOLOGIJE
- LM-87 DRUŠTVENA SLUŽBA I
DRUŠTVENA POLITIKA
- LM-88 SOCIOLOGIJA I
SOCIOLOŠKA
ISTRAŽIVANJA
- LM-89 POVIJEST UMJETNOSTI
- LM-90 EUROPSKI STUDIJI
- LM-91 TEHNIKE I METODE ZA
DRUŠTVO INFORMACIJA

LM-92	TEORIJE KOMUNIKACIJE
LM-93	TEORIJE I METODOLOGIJE E- LEARNINGA I MEDIJSKA IZOBRAZBA
LM-94	STRUČNO I USMENO PREVOĐENJE

Sporazumom je, na Rektorskom zboru, određen rok provedbe napatka, a pojedinačnim se napunima revidira klasifikacija diploma – zvanja, te predviđa uvođenje novih studijskih grupa već krajem akademske godine 2006./07. Kriteriji unutar kojih sveučilištarcu ostvaruju (imaju) svoju autonomiju nisu navedeni za svaki pojedini program, nego za pripadajuće grupe, tj. za velike grupe studijskih programa. Grupu može odrediti samo Ministarstvo, a ona predstavlja «potvrdu jamstva» zakonske vrijednosti studija, te njihove kulturološke i profesionalne vrijednosti. Nakon što je uspostavljena, ona istodobno jamči sveučilištima koja te grupe nude najveću autonomiju u strukturiranju različitih i pojedinačnih struka. Ukratko, veliki je «nositelj» koji diktira afinitete, sličnosti, odgojno-obrazovnu, te kulturološku i znanstvenu homogenost više programa, koji će nužno imati iste kvalificirajuće obrazovne ciljeve i nužne obrazovne aktivnosti što iz njih proistječu. Grupa može sadržavati neograničen broj studijskih programa koji vode do stjecanja odgovarajuće diplome. Svaka takva diploma označuje zvanje uz vrijednost koja joj po zakonu pripada, samo ako pripada jednoj od takvih grupa. Zbog toga će se, na primjer, diplomirati Moderna književnost, filologija i lingvistika ili Književna kritika, ili Filologija i kritika Dantea, koje pripadaju Književnoj grupi 10. Kao što se vidi, tri diplome uzete u obzir vrlo su različite i s gledišta sadržaja i s gledišta kompetencija; pripadaju međutim istoj grupi koja im daje zakonsku vrijednost i profesionalno jamstvo.

Svaka se grupa sastoji od dvaju dijelova: prvi u deskriptivnom obliku sadrži obrazovne ciljeve koji ju kvalificiraju; drugi predstavlja shemu određenih obrazovnih aktivnosti nužnih za ostvarenje obrazovnih ciljeva.

Zaustavimo se sada samo na klasifikaciji diploma pojedinih grupa onako kako su uređene shemama Napatka, čije je usvajanje u

tijeku, te pokušajmo malo više ući u njihovu prirodu i građu. Uzimajući za primjer grupu 10, onu Književnosti, pogledajmo prvi dio koji se odnosi na ciljeve.

KVALIFICIRAJUĆI OBRAZOVNI CILJEVI – grupa 10

Diplomanti diplomskog studija grupe moraju:

- temeljito poznavati osnove i metodologiju lingvističkih, filoloških i književnih studija, te njihov povijesni razvoj;
- steći esencijalna znanja iz književnosti, lingvistike, povijesti i antičke kulture, srednjovjekovne i moderne umjetnosti, te poznavati izvorne tekstove i dokumente;
- potpuno govoriti, pisati i čitati najmanje jedan jezik Europske Unije osim talijanskoga;
- imati osnove informatičke pismenosti i moći se služiti telekomunikacijskim uređajima u svakodnevnom okružju.

Mogućnosti zapošljavanja na tržištu rada i profesionalne aktivnosti predviđene diplomskim programima nalaze se u javnim i privatnim ustanovama na području izdavačke djelatnosti i u ustanovama koje organiziraju kulturološke aktivnosti i koje djeluju na području očuvanja i korištenja kulturnih dobara. Diplomanti te grupe mogu posebno obavljati poslove koji zahtijevaju posebno teoretsko i metodološko znanje koje je sukladno nastavnim sadržajima njihove grupe. Sveučilišta će organizirati, u dogovoru s javnim i privatnim ustanovama, stažiranje i pripravništvo kako bi se diplomanti natjecali u dodjeli bodova potrebnih za «druge obrazovne aktivnosti», te će potom definirati, za svaki studijski program, obrazovne ciljeve koji su u skladu sa zahtjevima posebnih stručnih profila.

Jedno sveučilište može pokrenuti više studijskih programa u ovoj grupi samo ako se njihov didaktički – nastavni ustroj razlikuje za barem (najmanje) 42 ECTS boda.

Obrazovni ciljevi nisu ništa drugo doli sposobnosti i kompetencije koje karakteriziraju kulturološki i stručni profil svake diplomirane osobe, odnosno naznačuju posjedovanje općih znanstvenih sadržaja, poznavanje metoda i stjecanje posebnih stručnih znanja. Danas nije zamislivo da diplomirana osoba bude nesposobna i nekompetentna. Svaka grupa mora imati obrazovne ciljeve kojima je namjera sintetičko sakupljanje više ili manje kulturnih i profesionalnih oblika koje ta ista studijska grupa mora ponuditi. Dakle, nijedna grupa ne može biti bez obrazovnih i profesionalnih ciljeva, koje i ona sama mora kreirati. Svaki studijski program koji je uspostavljen unutar ove grupe morat će se nadahnuti odgovarajućim obrazovnim, kvalificirajućim ciljevima, predviđajući u svom općem i didaktičkom ustroju posebne ciljeve, znanstvene profile koji su profesionalno usporedivi.

Ciljevi se, naravno, postižu razvojem nastavnih aktivnosti koje su nužne i koje se u isto vrijeme mogu promijeniti mijenjajući ciljeve programa.

Isto kao i za ciljeve, pripadajuća grupa označava i kvalificirajuće obrazovne aktivnosti na znanstvenim granama, smatrajući posljednje skupom znanstveno-disciplinarnih, kulturološki i profesionalno sličnih područja. Takve su aktivnosti objedinjene u šest velikih grupa i različito su «određene» fleksibilnim kvotama obveza s najmanjim i najvišim bodovnim pragom.

Aktivnosti predviđaju nastavnu djelatnost na jednom ili više disciplinarnih područja. Ta su posljednja područja, u nekom smislu, sadržana pri velikoj grupi aktivnosti (temeljne, specifične i tako dalje); sadrže pak znanstvena polja (grane, discipline), tj. obrazovnu karakterizaciju svake nastavne aktivnosti koja se temelji na proučavanju specifičnoga znanstvenog područja.

Evo detaljne podjele i bodovnog sustava nužnih obrazovnih aktivnosti grupe 10 za *Književnost*.

NUŽNE OBRAZOVNE AKTIVNOSTI

Obrazovne aktivnosti	Znanstvena grana	Nastavni predmeti	Ukupno ECTS
Temeljne	Talijanska književnost	L-FIL-LET/10 - TALIJANSKA KNJIŽEVNOST L-FIL-LET/11 - SUVREMENA TALIJANSKA KNJIŽEVNOST	42
	Filologija, opća i primijenjena lingvistika	L-FIL-LET/05 - KLASIČNA FILOLOGIJA L-FIL-LET/09 - ROMANSKA FILOLOGIJA I LINGVISTIKA L-FIL-LET/12 - TALIJANSKA LINGVISTIKA L-FIL-LET/13 - FILOLOGIJA TALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI L-FIL-LET/15 - GERMANSKA FILOLOGIJA L-LIN/01 - GLOTOLOGIJA I LINGVISTIKA L-LIN/02 - DIDAKTIKA MODERNIH JEZIKA M-FIL/05 - FILOZOFIJA I TEORIJA JEZIKA	
	Povijest, filozofija, psihologija, pedagogija, antropologija i geografija	L-ANT/02 - GRČKA POVIJEST L-ANT/03 - RIMSKA POVIJEST L-OR/01 - POVIJEST ANTIČKOG BLISKOG ISTOKA M-DEA/01 - DEMOETNOANTROPLOŠKE DISCIPLINE M-FIL/01 - TEORETSKA FILOZOFIJA M-FIL/02 - LOGIKA I FILOZOFIJA ZNANOSTI M-FIL/03 - MORALNA FILOZOFIJA M-FIL/04 - ESTETIKA M-FIL/06 - POVIJEST FILOZOFIJE M-FIL/07 - POVIJEST ANTIČKE FILOZOFIJE M-FIL/08 - POVIJEST SREDNJOVIJEKOVNE FILOZOFIJE M-GGR/01 - GEOGRAFIJA M-GGR/02 - EKONOMSKO-POLITIČKA GEOGRAFIJA M-PED/01 - OPĆA I DRUŠTVENA PEDAGOGIJA M-PED/03 - DIDAKTIKA I SPECIJALNA PEDAGOGIJA M-PED/04 - EKSPERIMENTALNA PEDAGOGIJA M-PSI/01 - OPĆA PSIHOLOGIJA M-STO/01 - POVIJEST SREDNJEG VIJEKA M-STO/02 - MODERNA POVIJEST M-STO/04 - SUVREMENA POVIJEST M-STO/05 - POVIJEST ZNANOSTI I TEHNIKE	

	M-STO/06 -	POVIJEST RELIGIJA
	M-STO/07 -	POVIJEST KRŠĆANSTVA I CRKAVA
	SPS/02 -	POVIJEST POLITIČKIH DOKTRINA
Klasični jezici i književnosti	L-FIL-LET/02 -	GRČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
	L-FIL-LET/04 -	LATINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Obrazovne aktivnosti	Znanstvena grana	Nastavni predmeti	Ukupno ECTS
Specifične	Suvremene književnosti	L-FIL-LET/10 - TALIJANSKA KNJIŽEVNOST L-FIL-LET/11 - SUVREMENA TALIJANSKA KNJIŽEVNOST L-FIL-LET/13 - FILOLOGIJA TALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI L-FIL-LET/14 - KNJIŽEVNA KRITIKA I KOMPARATIVNE KNJIŽEVNOSTI L-LIN/03 - FRANCUSKA KNJIŽEVNOST L-LIN/05 - ŠPANJOLSKA KNJIŽEVNOST L-LIN/06 - HISPANO-AMERIČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/08 - PORTUGALSKA I BRAZILSKA KNJIŽEVNOST L-LIN/10 - ENGLESKA KNJIŽEVNOST L-LIN/11 - ANGLOAMERIČKI JEZIK I KNJIŽEVNOSTI L-LIN/13 - NJEMAČKA KNJIŽEVNOST L-LIN/17 - RUMUNJSKA KNJIŽEVNOST L-LIN/18 - ALBANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/20 - NOVOGRČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/21 - SLAVISTIKA	48
	Filologija, lingvistika i književnost	L-ANT/05 - PROUČAVANJE POVIJESNIH DOKUMENATA L-FIL-LET/02 - GRČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-FIL-LET/03 - ITALSKA, ILIRSKA I KELTSKA FILOLOGIJA L-FIL-LET/04 - LATINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-FIL-LET/05 - KLASIČNA FILOLOGIJA L-FIL-LET/06 - ANTIČKA KRŠĆANSKA KNJIŽEVNOST L-FIL-LET/07 - BIZANTINSKA CIVILIZACIJA L-FIL-LET/08 - LATINSKA SREDNJOVJEKOVNA I HUMANISTIČKA KNJIŽEVNOST L-FIL-LET/09 - ROMANSKA FILOLOGIJA I LINGVISTIKA	

L-FIL-LET/12 - TALIJANSKA LINGVISTIKA
 L-FIL-LET/15 - GERMANSKA FILOLOGIJA
 L-LIN/01 - GLOTOLOGIJA I LINGVISTIKA
 L-LIN/04 - JEZICI I PREVOĐENJE –
 FRANCUSKI
 L-LIN/07 - JEZICI I PREVOĐENJE
 – ŠPANJOLSKI
 L-LIN/09 - JEZICI I PREVOĐENJE
 – PORTUGALSKI I BRAZILSKI
 L-LIN/12 - JEZICI I PREVOĐENJE
 – ENGESKI
 L-LIN/14 - JEZICI I PREVOĐENJE
 – NJEMAČKI
 M-100/08 - ARHIVISTIKA, BIBLIOGRAFIJA I
 BIBLIOTEKARSTVO

 L-ANT/05 - PROUČAVANJE POVIJESNIH
 DOKUMENATA
 L-FIL-LET/02 - GRČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
 L-FIL-LET/03 - ITALSKA, ILIRSKA I KELTSKA
 FILOLOGIJA
 L-FIL-LET/04 - LATINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
 L-FIL-LET/05 - KLASIČNA FILOLOGIJA
 L-FIL-LET/06 - ANTIČKA KRŠĆANSKA
 KNJIŽEVNOST
 L-FIL-LET/07 - BIZANTINSKA CIVILIZACIJA
 L-FIL-LET/08 - LATINSKA SREDNJOVJEKOVNA
 I HUMANISTIČKA KNJIŽEVNOST
 L-FIL-LET/09 - ROMANSKA FILOLOGIJA I
 LINGVISTIKA
 L-FIL-LET/12 - TALIJANSKA LINGVISTIKA
 L-FIL-LET/15 - GERMANSKA FILOLOGIJA
 L-LIN/01 - GLOTOLOGIJA I LINGVISTIKA
 L-LIN/04 - JEZICI I PREVOĐENJE –
 FRANCUSKI
 L-LIN/07 - JEZICI I PREVOĐENJE
 – ŠPANJOLSKI
 L-LIN/09 - JEZICI I PREVOĐENJE –
 PORTUGALSKI I BRAZILSKI
 L-LIN/12 - JEZICI I PREVOĐENJE –
 ENGESKI
 L-LIN/14 - JEZICI I PREVOĐENJE
 – NJEMAČKI
 M-100/08 - ARHIVISTIKA, BIBLIOGRAFIJA I
 BIBLIOTEKARSTVO
 M-STO/09 – PALEOGRAFIJA

Povijest, arheologija i povijest umjetnosti	L-ANT/01 -	PRAPOVIJEST I PROTOPOVIJEST
	L-ANT/01 -	GRČKA POVIJEST
	L-ANT/01 -	RIMSKA POVIJEST
	L-ANT/01 -	NUMIZMATIKA
	L-ANT/01 -	ETRUSKOLOGIJA I ITALSKA ANTIKA
	L-ANT/01 -	KLASIČNA ARHEOLOGIJA
	L-ANT/01 -	KRŠĆANSKA I SREDNJOVJEKOVNA ARHEOLOGIJA
	L-ANT/01 -	ANTIČKA TOPOGRAFIJA
	L-ANT/01 -	METODOLOGIJE ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA
	L-ART/01 -	SREDNJOVJEKOVNA POVIJEST UMJETNOSTI
	L-ART/02 -	POVIJEST MODERNE UMJETNOSTI
	L-ART/03 -	POVIJEST SUVREMENE UMJETNOSTI
	L-ART/04 -	MUZEOLOGIJA I UMJETNIČKA KRITIKA I K. RESTAURIRANJA
	L-ART/05 -	KAZALIŠNE DISCIPLINE
	L-ART/06 -	FILM, FOTOGRAFIJA I TELEVIZIJA
	L-ART/07 -	GLAZBA I POVIJEST GLAZBE
	L-ART/08 -	ETNOMUZIKOLOGIJA
	L-FIL-LET/01 -	EGEJSKE CIVILIZACIJE
L-OR/01 -	POVIJEST ANTIČKOG BLISKOG ISTOKA	
L-OR/02 -	EGIPTOLOGIJA I KOPTSKA CIVILIZACIJA	
L-OR/03 -	ASIROLOGIJA	
L-OR/04 -	ANATOLISTIKA	
L-OR/05 -	ARHEOLOGIJA I POVIJEST UMJETNOSTI ANTIČKOG BLISKOG ISTOKA	
L-OR/06 -	FENIČANSKO-PUNSKA ARHEOLOGIJA	
L-OR/07 -	SEMITISTIKA – JEZICI I KNJIŽEVNOSTI ETIOPIJE	
L-OR/08 -	HEBREJSKI	
L-OR/10 -	POVIJEST ISLAMSKIH ZEMALJA	
L-OR/11 -	MUSLIMANSKA ARHEOLOGIJA I POVIJEST UMJETNOSTI	
L-OR/12 -	ARAPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST	
L-OR/13 -	ARMENISTIKA, KAVKAZOLOGIJA, MONGOLISTIKA I TURKOLOGIJA	
L-OR/14 -	FILOLOGIJA, RELIGIJE I POVIJEST IRANA	
L-OR/15 -	PERZIJSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST	
L-OR/16 -	ARHEOLOGIJA I POVIJEST UMJETNOSTI INDIJE I SREDIŠNJE AZIJE	
L-OR/17 -	FILOZOFIJE, VJERE I POVIJEST INDIJE I SREDIŠNJE AZIJE	
L-OR/18 -	INDOLOGIJA I TIBETOLOGIJA	

L-OR/20 -	ARHEOLOGIJA, POVIJEST UMJET- NOSTI I FILOZOFIJE ISTOČNE AZIJE
L-OR/23 -	POVIJEST ISTOČNE I JUGOISTOČNE AZIJE
M-STO/01-	SREDNJOVJEKOVNA POVIJEST
M-STO/01-	MODERNA POVIJEST
M-STO/01-	SUVREMENA POVIJEST

Ukupno:

48

Svaki studij osnovan unutar ove grupe mora predvidjeti takav program koji pripada znanstvenim granama, navedenima u tablici klasifikacije, rezervirajući obrazovnim aktivnostima i pripadajućim predmetima broj bodova koji nije manji od onoga utvrđenoga na razini Ministarstva.

Prvu grupu «temeljnih aktivnosti» karakteriziraju temeljne obrazovne (nastavne) aktivnosti, a odnose se na jedno ili više područja koja se smatraju osnovnima za opću kulturu profesije za koju se student obrazuje. Druga grupa odnosi se na one aktivnosti što se provode u pojedinim granama, a karakteristične su za znanstvenu granu. Njima se pridružuje «grupa obrazovnih aktivnosti», nazvanih srodnima ili integrativnima, a osobito one koje se odnose na kulturu okružja i interdisciplinarno obrazovanje. Četvrta grupa su aktivnosti po izboru studenta, koje student može slobodno izabrati iz ponude na razini sveučilišta. Peta se odnosi na pripremu i obranu završnog rada i provjeru znanja stranog jezika. Šesta, posljednja, obuhvaća aktivnosti usmjerene na stjecanje daljih jezičnih znanja, informatičkih i računalnih vještina, interpersonalnih sposobnosti te kompetencija usmjerenih na lakše uključivanje u svijet rada, osobito onih koje potiču izbor zanimanja. Za potonje je predviđeno minimalno 9, a maksimalno 12 bodova, s ukupnim zbrojem od najviše 36 ECTS bodova.

Obrazovne aktivnosti sveučilišnih studija tako podijeljene po grupama odnose se na polovicu predviđenih, dok ostale aktivnosti određuju pojedina sveučilišta.

Različit, a možda i sređeniji, bodovni je sustav pedagoških studija. Uređuje se posebnim napatkom koji je u fazi konačnog prihvaćanja.

Sada ćemo se osvrnuti na jednu grupu pedagoških studija, koristeći primjer grupe LM-14 Moderne filologije, kako bismo bolje odredili strukturu i tako pojasnili bodovni sustav. Prije svega, pedagoški studij, kao i dodiplomski studij, sastavljen je od kvalificirajućih obrazovnih ciljeva.

Potvrđujući navedeno, donosimo strukturu aktivnosti i bodove koje su im dodijeljeni.

KVALIFICIRAJUĆI OBRAZOVNI CILJEVI

Diplomanti na nastavničkom studiju moraju:

- imati temeljitu pripremu koja omogućuje razvoj samostalnih sposobnosti u području srednjovjekovne, moderne i suvremene filologije i književnosti, na osnovi metodoloških, teorijskih i kritičkih spoznaja;
- imati solidne teoretske osnove o procesima komunikacije općenito, a posebno o mehanizmima književne produkcije i komunikacije, te o problematici vezanoj za nove vrste prijenosa suvremenih tekstova;
- imati temelje teorijskog poznavanja jezika;
- imati specijalističko znanje određenih jezika, te srednjovjekovne, moderne i suvremene književnosti;
- moći adekvatno koristiti informatička i telekomunikacijska sredstva po pojedinim područjima;
- umjeti se služiti točno, u pisanom i usmenom obliku, barem jednim jezikom Europske Unije osim talijanskoga, uključujući i leksik.

Mogućnosti zaposlenja uz profesionalne aktivnosti predviđene ovim studijima pripadaju onim područjima u kojima će se obavljati vrlo odgovorni poslovi poput: kulturne i izdavačke industrije; posebnih ustanova kao što su državni arhivi, biblioteke, konzervatorski zavodi, kulturni centri, fondacije; tijela i jedinice učenja pri javnim i privatnim ustanovama, stranim i talijanskim.

Sveučilišta organiziraju, vezano za specifične ciljeve i u dogovoru s javnim i privatnim poduzećima, stručnu praksu i stažiranje. Pojedina sveučilišta mogu pokrenuti više diplomskih studija u ovoj klasi ako se njihovi nastavni planovi razlikuju za barem 30 bodova.

NUŽNE OBRAZOVNE (NASTAVNE) AKTIVNOSTI

Obrazovne aktivnosti	Znanstvena grana	Nastavni predmeti	Ukupno ECTS
Specifične	Talijanski jezik i književnost	L-FIL-LET/10 - TALIJANSKI JEZIK L-FIL-LET/11 - SUVREMENI TALIJANSKI JEZIK L-FIL-LET/12 - TALIJANSKA LINGVISTIKA	48
	Suvremeni jezici i književnosti	L-LIN/02 - DIDAKTIKA MODERNIH JEZIKA L-LIN/03 - FRANCUSKA KNJIŽEVNOST L-LIN/04 - JEZIK I PREVOĐENJE – FRANCUSKI L-LIN/05 - ŠPANJOLSKA KNJIŽEVNOST L-LIN/06 - HISPANO-AMERIČKI JEZIK I KNJIŽEVNOSTI L-LIN/07 - JEZIK I PREVOĐENJE-ŠPANJOLSKI L-LIN/08 - PORTUGALSKA I BRAZILSKA KNJIŽEVNOST L-LIN/09 - JEZICI I PREVOĐENJE-PORTUGALSKI I BRAZILSKI L-LIN/10 - ENGLESKA KNJIŽEVNOST L-LIN/11 - ANGLOAMERIČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/12 - JEZIK I PREVOĐENJE – ENGLESKI L-LIN/13 - NJEMAČKA KNJIŽEVNOST L-LIN/14 - JEZIK I PREVOĐENJE - NJEMAČKI L-LIN/15 - NORDIJSKI JEZICI I KNJIŽEVNOSTI L-LIN/16 - NIZOZEMSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/17 - RUMUNJSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/18 - ALBANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/19 - UGRO-FINSKA FILOLOGIJA L-LIN/20 - NOVOGRČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST L-LIN/21 - SLAVISTIKA	
	Povijesne, filozofske, antropološke i sociološke discipline	L-ANT/03 - RIMSKA POVIJEST M-DEA/01 - DEMO-ETNO-ANTROPOLOŠKE DISCIPLINE M-FIL/02 - LOGIKA I FILOZOFIJA ZNANOSTI M-FIL/03 - FILOZOFIJA MORALA M-FIL/04 - ESTETIKA M-FIL/05 - FILOZOFIJA I TEORIJA JEZIKA M-FIL/05 - POVIJEST FILOZOFIJE M-FIL/08 - POVIJEST SREDNJOVJEKOVNE FILOZOFIJE M-PED/01 - OPĆA I SOCIJALNA PEDAGOGIJA M-PED/02 - POVIJEST PEDAGOGIJE M-ST0/01 - SREDNJOVJEKOVNA POVIJEST	

	M-STO/02-	MODERNA POVIJEST
	M-STO/04-	SUVREMENA POVIJEST
	M-STO/05-	POVIJEST ZNANOSTI I TEHNIKE
	SPS/08-	SOCIOLOGIJA KULTURNIH I KOMUNIKACIJSKIH PROCESA
Lingvističke, filološke i metodološke discipline	L-ART/02 -	POVIJEST MODERNE UMJETNOSTI
	L-ART/02 -	POVIJEST SUVREMENE UMJETNOSTI
	L-ART/02 -	MUZEOLOGIJA, UMJETNIČKA KRITIKA I RESTAURATORSTVO
	L-ART/07 -	MUZIKOLOGIJA I POVIJEST GLAZBE
	L-FIL-LET/02 -	GRČKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
	L-FIL-LET/04 -	LATINSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
	L-FIL-LET/05 -	KLASIČNA FILOLOGIJA
	L-FIL-LET/06 -	ANTIČKA KRŠĆANSKA KNJIŽEVNOST
	L-FIL-LET/07 -	BIZANTINSKA CIVILIZACIJA
	L-FIL-LET/08 -	LATINSKA SREDNJOVJEKOVNA I HUMANISTIČKA KNJIŽEVNOST
	L-FIL-LET/09 -	ROMANSKA FILOLOGIJA I LINGVISTIKA
	L-FIL-LET/13 -	FILOLOGIJA TALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI
	L-FIL-LET/14 -	KNJIŽEVNA KRITIKA I KOMPA- RATIVNE KNJIŽEVNOSTI
	L-FIL-LET/15 -	FILOLOGIJA GERMANISTIKE
	M-STO/08-	ARHIVISTIKA, BIBLIOGRAFIJA I BIBLIOTEKARSTVO
M-STO/09-	PALEOGRAFIJA	

Ukupno:

48

9. Pravilnik o studiju i načinu studiranja

Svaki studijski program, i preddiplomski i diplomski, treba imati Plan studija koji se sastavlja na osnovi uputa za studijsku grupu i uključuje se u **Pravilnik** o studiju i načinu studiranja sveučilišta koji je najpotpuniji izraz autonomije i obrazovnog institucionalnog identiteta na razini visokog učilišta. U njemu su sadržane sve statutarne norme koje se odnose:

- a) na ciljeve, vrijeme i načine kojima će mjerodavne nastavne strukture zajednički skrbiti o programiranju, koordinaciji i vrednovanju obrazovnih aktivnosti;
- b) na postupke kojima se sveučilišnim profesorima i znanstvenicima dodjeljuju godišnji nastavni zadaci u koje spadaju integrativne nastavne aktivnosti, vođenje studenata i mentorstvo;
- c) na postupke za odvijanje ispita i drugih provjera napredovanja studenata te završnoga ispita za stjecanje diplome;
- d) na modalitete kojima se došlo do ocjene individualnog uspjeha studenata i koja svakako mora biti izražena u tridesetinama⁵ za pojedine ispite i za diplomski ispit s eventualnom pohvalom;
- e) na ocjenu inicijalnog znanja studenata koji se upisuju na preddiplomski i diplomski studij;
- f) na organizaciju propedeutičkih obrazovnih aktivnosti koje pripremaju za vrednovanje inicijalnog znanja studenata upisanih na preddiplomski studij, te onih koje se odnose na dodatne obrazovne obveze navedene u stavku I. članka 6;
- g) na uvođenje sveučilišne službe za koordinaciju aktivnosti profesionalne orijentacije, u suradnji sa srednjoškolskim ustanovama, te službe mentorstva za studente za sve studijske programe;

---

5. Na talijanskim sveučilištima ocjene na ispitu izražavaju se bodovima. Maksimalan broj bodova je 30 (trideset) i to odgovara našoj ocjeni izvrstan. Student može dobiti i 30 plus pohvalu, što je na neki način 5+ ocjena. U tom sustavu ocjenjivanja raspon bodova od 18 do 30 odgovara našoj skali ocjena od 2 (dovoljan) do 5 (izvrstan).

- h) na eventualno uvođenje posebnih organizacijskih modaliteta obrazovnih aktivnosti za studente koji nisu angažirani u punom radnom vremenu (redoviti studenti - *full time*);
- i) na načine odrađivanja aktivnosti ovlaštene službe ili pojedinca koji preuzimaju odgovornost za određenu aktivnost;
- j) na procjenu kvalitete izvedenih aktivnosti;
- k) na način – oblike objave postupaka i donesenih odluka;
- l) na modalitete izdavanja zajedničkih diploma koje se odnose na međufakultetske ili međusveučilišne programe.

Osim toga, Pravilnikom Sveučilišta o studiju i načinu studiranja propisuje se način izdavanja suplementa - dodatka diplomi, odnosno potvrđnice ili certifikata za svaki studijski program, koji sadrži, u skladu s modelima što su ih prihvatile europske zemlje, osnovne podatke u odnosu na pojedini kurikulum koji je student pratio do stjecanja diplome. Svaki pravilnik nakon odredaba koje određuju i uređuju sve aktivnosti, odnosno institucionalne zadatke sveučilišta donosi i uredbu za svaki pojedini studijski program (preddiplomski, diplomski, specijalistički studij i doktorat) osnovan na tom sveučilištu. Svaki pravilnik o studiju i načinu studiranja sadrži: a) naziv i obrazovne ciljeve studija s naznakom područja kojem pripada; b) opći okvir obrazovnih aktivnosti koje treba uključiti u nastavni plan; c) bodove dodijeljene po područjima ili jednoj ili više znanstvenih grana po kolegijima; d) karakteristike završnog ispita za stjecanje zvanja, imajući u vidu da za zvanje koje se stječe diplomskim studijem student treba na originalan način elaborirati diplomski rad pod vodstvom jednog profesora.

Pravilnikom se sveučilištima omogućuje osnivanje jednoga studijskog programa kojem se jamči pravna valjanost. Da bi se pokrenuli i organizirali, svi studijski programi moraju imati svoj pravilnik koji trebaju donijeti ovlaštena tijela visokog učilišta. On treba biti sastavljen u skladu s Pravilnikom Sveučilišta o studiju i načinu studiranja, poštujući slobodu predavanja, te prava i dužnosti studenata i nastavnika. Pravilnikom visokog učilišta, koji mora biti dostupan svakom studentu, određen je:

- a) popis kolegija, s naznakom pripadajućeg polja i grane, eventualne raščlanjenosti u module, te ostale obrazovne aktivnosti;

- b) specifični obrazovni ciljevi, bodovi i eventualna propedeutika svakog predmeta i svih drugih obrazovnih aktivnosti;
- c) nastavni plan i program koji se nudi studentima i način njegove provedbe te, gdje je to potrebno, individualni plan studiranja;
- d) tipologija oblika nastave, uključujući nastavu na daljinu, ispita i ostalih provjera postignuća studenata;
- e) odredbe o eventualnim obvezama pohađanja nastave.

10. Sustav sveučilišnih obrazovnih bodova (ECTS)

Bod je mjerna jedinica aktivnosti učenja; izražava i predstavlja obujam posla, broj sati namijenjen učenju, a koji bi studentu bio potreban za jednu ili više obrazovnih aktivnosti ili, kao u talijanskom slučaju, i onih koje su predviđene novim ustrojem studija. Obrazovne, nastavne i aktivnosti učenja su brojne: frontalna predavanja, individualno učenje, seminari, vježbe (uglavnom uz pomoć tekstova, tehnoloških pomagala itd.), laboratoriji, stručna praksa, istraživanja, pisanje tekstova, stažiranje itd.

U novom talijanskom ustroju visokog obrazovanja, kao i u ostalim europskim zemljama, jedan bod predstavlja 25 sati rada zbog toga što ukupno vrijeme godišnjeg rada opravdano ne može biti veće od 1500 sati. Za studenta koji je angažiran u punom vremenu, prosječna količina godišnjeg rada izražena je kroz 60 bodova. S obzirom na činjenicu da mnoga sveučilišta nastoje rezervirati 50% vremena za individualno učenje, može se predvidjeti da će student biti zauzet oko 750 sati u aktivnostima poučavanja koje vode nastavnici. To znači da će student kroz 26 tjedana⁶ biti zauzet praćenjem raznih aktivnosti poučavanja oko 30 sati tjedno. Maksimum od 26 tjedana ne može se prijeći da se ne bi oduzelo vrijeme godišnjeg odmora ili da se studenti ne bi propteretili poslom.

Bodovi se, koji uvijek odgovaraju obrazovnim aktivnostima, postižu polaganjem ispita ili izvršavanjem drugih provjera koje će i dalje imati za kriterij izražavanje u **tridesetinama**, a za prolaznu ocjenu potrebno je imati 18 tridesetina. Bod će se u svakom slučaju steći neovisno o uspjehu na završnom ispitu. Bod se jednako dobiva i s ocjenom 18 kao i s 30 uz pohvalu.

No, bodovi mogu od sveučilišta do sveučilišta i od programa do programa, a temeljem dogovora, imati različite vrijednosti obrazovnih aktivnosti. Bodovi se mogu razlikovati i po sastavu traženih obrazovnih aktivnosti i u broju sati, te važnosti ili «težini» predmeta za iste

---

6. Na talijanskim sveučilištima nastava se izvodi 13 tjedana po semestru, odnosno 26 tjedana godišnje.

aktivnosti. Neće uvijek, odnosno nikada neće na cijelom području Italije biti prihvaćen isti kriterij za vrijednosne karakteristike bodova. Jedan bod će za pojedino sveučilište i pojedini predmet uvijek imati neku svoju specifičnost (jednu ili više njih).

Čini se da bi fleksibilnost strukturne vrijednosti boda mogla oslabiti funkciju i obrazovnu važnost boda, ali nije tako, nego je upravo suprotno: u tome je, naime, njegova snaga i važnost za nastavni proces. Bod omogućuje da se obujmi i analitički posjeduje jedna nastavna cjelina koja se u svom razvoju prvo treba pažljivo programirati, a zatim dosljedno realizirati. Ukratko, bod ili skup bodova numerički je izraz studentove nastavne aktivnosti. No, s obrazovnog je gledišta najvažnije to što se aritmetičkim mjerenjem nastavnih aktivnosti svaka aktivnost poučavanja i učenja programira i podvrgava procjeni. Stjecanje bodova je moguće samo ako je jasno kako se oni stječu. Tako stjecanje bodova omogućuje studentu da samostalno kontrolira vlastite aktivnosti, uz istodobnu kontrolu aktivnosti svih subjekata koji obavljaju te nastavne aktivnosti.

Dodijeliti bodove znači programirati nastavne aktivnosti, aktivnosti angažiranih subjekata, nastavnika i studenata, i planirati njihovu realizaciju. Sveučilišni nastavnici trebaju definirati bodovne sustave pojedinih vrsta nastave. Individualno učenje vjerojatno neće imati isti broj bodova prema prirodi predmeta na koji se odnosi i prema Pravilniku o načinu studiranja. Nastavnici mogu prethodno odrediti broj sati koji je namijenjen individualnom učenju ili drugom obliku individualnog angažmana, pod uvjetom da taj broj ne smije biti manji od pola, osim tada kada su predviđene obrazovne aktivnosti s visokim udjelom eksperimentalnoga i praktičnog rada. Tako će frontalno poučavanje i individualno učenje varirati promjenom pojedinih tipova nastavnih predmeta. Jednom satu tradicionalnog – frontalnog predavanja mogu odgovarati jedan, dva, tri, četiri i tako dalje sata samostalnog učenja, ovisno o kojem se predmetu radi. Isto vrijedi za sve ostale obrazovne aktivnosti, koje pak nisu sve jednako prisutne u svim studijskim programima. Nemaju svi stručnu praksu, laboratorijske, auditorne ili praktične vježbe i tako dalje, a i kad ima tih aktivnosti neće se, osim povremeno, evidentirati

isti broj bodova. Jedno je lingvistički laboratorij koji traži određeni vremenski i intelektualni napor, a drugo kemijski laboratorij koji traži napor sasvim druge vrste. Jedno je stažiranje pri Državnom institutu za nuklearnu fiziku, a drugo terenski rad na arheološkom nalazištu.

Nastavnici sveučilišta su tijelo koje utvrđuje:

- djelomično ili potpuno priznavanje stečenih bodova, što omogućuje studentu da nastavi studij ako studij traži propedeutičnost;
- modalitete eventualnih povremenih provjera i provjera u tijeku obrazovnog procesa s ciljem kontrole zastarijevanja predmeta učenja kao posljedice eventualnog produženja studiranja;
- načine za utvrđivanje minimalnog broja bodova koje treba steći u unaprijed određeno vrijeme.

To isto nastavničko tijelo, na posljetku, a prema prethodno određenim kriterijima, može priznati kao sveučilišne čak i obrazovne bodove neke ovlaštene profesionalne ustanove, odnosno sposobnosti i vještine stečene nakon srednjoškolskog obrazovanja u čijem je projektiranju i realizaciji sveučilište sudjelovalo.

Tako koncipiran bodovni sustav dosljedan je načelima na kojima se reforma zasniva, te predstavlja jamstvo njezine primjene i provedbe. On dopušta fleksibilnost u načinu studiranja i primjenu kompetencija koje su studenti stekli u različitim obrazovnim aktivnostima.

Uvođenjem bodova preokrenuta je koncepcija sveučilišnog obrazovanja. Koncept boda nameće radikalno nove kriterije procjene – vrednovanja studijskih programa i modela. Nastava se više ne procjenjuje pretežito kao aktivnost profesora, već kao radno opterećenje koje student podnosi ili se obvezuje izvršiti ga kako bi stekao znanja i metodologiju svojstvene nekom specifičnom nastavnom predmetu.

Bodovnim se sustavom najzad omogućuje da se u sveučilišnoj nastavi mogu konačno primijeniti neki operativni načini koji se smatraju nužnima za poboljšanje kvalitete obrazovanja kao što su:

- davanje središnjeg mjesta učenju, a ne poučavanju
- racionalizacija poučavanja
- inovacije u nastavi i eksperimentiranje
- zajedničko odlučivanje o pitanjima nastave
- povezivanje kulturne sredine i studijskog programa.

11. Student u središtu procesa

Nije potrebno podsjećati da sveučilište postoji i mora postojati jer su tu, i trebaju biti, studenti. Bez studenata nema ni sveučilišta. A sveučilište treba i dalje postojati, ali ne da bi reproduciralo samo sebe neovisno o studentima. Naprotiv, morat će živjeti i djelovati kako bi se mogla poboljšati kvaliteta studija, optimiziralo studiranje i mogla ispuniti misija svojstvena instituciji sveučilišta, a to je da se nove vrste intelektualaca za nova zanimanja obrazuju istraživanjem. Potonje se ne može postići ako se student, bolje reći njegova aktivnost, ne valorizira na pravilan način. U prošlim vremenima, svi smo svjesni toga, student je bio podcijenjen i nedovoljno valoriziran; nije imao niti je bio stavljen u uvjete u kojima bi mogao dati najbolje od sebe. Ako želimo bolje sveučilište, tada je nužno kvalitetno valorizirati studenta i njegov rad.

S inovativnom snagom te reformne i operativne «zapovijedi» student novoga talijanskog sveučilišta ima potpuno nov način ponašanja. Bolje reći, on drukčije doživljava svoj odnos s akademskim institucijama, s profesorima, on je drukčiji protagonist vlastitog studiranja. Naravno, njegova najvažnija razlikovna obilježja ista su kao i prije: to su predanost učenju i prakticiranje studija, intelektualni napor, kulturno obrazovanje, povećanje vlastitih spoznaja, kritičke misli, znanstvene «avanture» itd. Recimo jasno i to da ne može biti student onaj tko ne posjeduje te «vrline», onaj tko nije doživio duboku uključenost u spoznajne aktivnosti i u procese proizvodnje znanja. No, te se «vrline» ipak vježbaju na drukčiji način nego prije.

Visoko školstvo činila su dva svijeta: s jedne strane profesori, s druge studenti. To su bila dva odvojena svijeta do te mjere da su izgledala kao protivne strane. Profesore su karakterizirale dvije nepogrešive aktivnosti: proizvodnja znanosti i obrazovnih znanja koja su bila propisana na razini ministarstva ili ponuđena prema subjektivnim modalitetima, zahvaljujući konstitucionalnom pravu slobode poučavanja koje uživa svaki profesor te procjena studentovih rezultata prema općeprihvaćenoj praksi, ali i po vrlo

osobnim kriterijima. Drugi svijet, onaj studentski bio je označen dvjema posebnostima: pretežito poslušnim prihvaćanjem obrazovne i nastavne ponude te subjektivnim stavom studenta prema profesoru. Jedina prilika kada je student mogao iskazati svoje sposobnosti bio je ispit, kada je profesor procjenjivao znanje koje je student stekao individualnim učenjem, a na temelju njegova izlaganja, odnosno izlagačkih sposobnosti. Student sada može živjeti i obavljati svoje aktivnosti na znatno drukčiji način. Revidirane nastavne aktivnosti koje će se odvijati, prvenstveno su aktivnosti učenja u smislu da pokretač tih aktivnosti i ono što ih karakterizira nije više poučavanje *ex cathedra*, već vježba kojom se studentu omogućuje da pohađa i vrši različite oblike rada, naravno uvijek u skladu s onim obrazovnim ciljevima koji su predviđeni studijskim programom i koji će postati njegovi radni ciljevi. Poučavanje, čak i u najtradicionalnijem obliku i dalje će moći postojati, no neće biti jedini način izvođenja nastave. Budući da su oblici nastave raznoliki: seminari, istraživanja, laboratorijski rad, praksa, stažiranje, vježbe itd., rad studenta će biti raznovrstan i to će dovesti do većega subjektivnog uključivanja. Ukratko, student postaje protagonist nastave, multiplicira načine iskazivanja svojih sposobnosti, svoje obrazovanje doživljava na bogatiji i osobniji način. U tom smjeru može se, ako želi, koristiti mogućnošću studiranja u nekom razdoblju i u inozemstvu. Zapravo se, prema dogovoru zemalja Europske Unije, povećavaju mogućnosti i usavršavaju oblici studentske pokretljivosti koji mogu promicati boravak na drugim sveučilištima i razmjenu studenata više nego što je to do sada bilo. Programom SOCRATES, primjerice, želi se uspostaviti platforma na kojoj će se unaprijediti pokretljivost studenata, da bi se stvorila takva mreža i protočnost znanja koja je nužna za stvaranje Europe znanja.

Obrazovanje pojedinca doživljava se na tako intenzivan način da ono može biti odlučujuće za obrazovne rezultate sveučilišta općenito. Tako je svaki student pozvan da izrazi svoje mišljenje o nastavnim aktivnostima u kojima sudjeluje, u skladu s procedurom po kojoj Povjerenstvo za procjenu treba prihvatiti instrumente za provjeru kvalitativne i kvantitativne realizacije obrazovnog programa

sveučilišta prema procjenama studenata. Naravno, radi se o mišljenjima koja ne moraju odgovarati «školskim svjedodžbama». Student ne mora dati ocjene nastavnim aktivnostima i osobito profesorima: treba samo iznijeti svoja kritička razmišljanja o obrazovnom procesu koji se sastoji od konteksta, obrazovnog okružja, profesora, tehničkog i administrativnog osoblja, zgrada, instrumenata itd. Krajnji je cilj dati Povjerenstvu elemente kako bi se u nastavne aktivnosti unijele korekcije i poboljšanja koja su potrebna za podizanje kvalitete obrazovanja. Studentska procjena nije dakle selektivna i diskriminirajuća, ona ne «daje prolaznu ocjenu» niti «ruši» profesore, nego je nužan orijentir za vrednovanje sveučilišnih struktura.

Uvođenje sudjelovanja primatelja «usluga» u općoj procjeni sveučilišta predstavlja čin velikog povjerenja u studente kojima se daje do sada neuobičajen kredibilitet. Glavna uloga studenta ne ograničuje se na tome. Prije svega student se smatra studentom još prije nego što se upiše na sveučilište, dok je još učenik srednje škole, najčešće zadnja dva razreda srednje škole. Mjere koje sveučilištima propisuju obvezu provedbe određenih aktivnosti profesionalne orijentacije jasno pokazuju novi tip brige za studenta, odnosno budućeg studenta. U istom smjeru idu i sve mjere koje će morati biti prihvaćene, a odnose se na prihvatanje studenata u sveučilišnu sredinu i njihovo navikavanje na nju, a zatim i na mentorstvo za sve studente. Posljednje dvije sada se smatraju pravim vidovima nastave, a ne više dopunskim i integrativnim aktivnostima. Uspjeh u učenju ne može zanemariti vođenje i mentorstvo, koji zahtijevaju posebne sposobnosti, posebna nastavna umijeća, a ona se opet ne mogu razdvojiti od uobičajenog poučavanja te omogućuju istraživanje, planiranje i ostvarivanje najspecifičnijih nastavnih aktivnosti.

Povećano sudjelovanje studenata u skladu je s obrazovnom politikom sveučilišta. Oni će tako moći dati svoj doprinos kroz tijela ovlaštena za upravljanje sveučilištem pri određivanju studijskih programa, provjeravajući povezanost specifičnih obrazovnih ciljeva i bodova dodijeljenih pojedinim obrazovnim aktivnostima. Njihovo «političko» sudjelovanje je, osim toga, strateškog i institucionalnog

tipa. Nizom zakonskih akata osnovano je i započelo s radom (14. lipnja 2000.) Nacionalno studentsko vijeće (NSV), prvo konzultativno tijelo koje predstavlja studente na nacionalnoj razini. Sastoji se od trideset članova koji predstavljaju različite grupe studenata po vrsti studija.

Glavni je cilj Nacionalnog studentskog vijeća, koje u roku od dvije godine od osnutka mora podnijeti izvješće o stanju studentske populacije, ponuditi mišljenje i prijedloge Ministarstvu znanosti i obrazovanja u svezi s brojnim temama i projektima preuređenja sveučilišnog sustava, a koje je predložilo Ministarstvo:

- odredbe koje se odnose na opće kriterije za pojedina područja, polja, grane i nastavne predmete u okviru studijskog programa;
- načine i instrumente orijentacije te poticanje pokretljivosti studenata; kriterije za korištenje kvote za uravnoteženje fonda za redovito funkcioniranje sveučilišta;
- kriterije za raspodjelu među sveučilištima integrativnog fonda za poticanje zalaganja u nastavi za nastavna i znanstveno-nastavna zvanja;
- ciljeve prilagođavanja i poboljšanja kvalitete obrazovanja.

Ukupni plan, uz procjene studenata, predviđa i potrebne mjere za bolje korištenje prava na studiranje, ustavnog prava koje nije moguće ukinuti. Pri Ministarstvu je osnovan Fond za državnu pomoć. Sredstva iz toga fonda u godini koriste i raspodjeljuju tijela lokalne uprave i regionalna poduzeća, a namijenjen je pravu na studiranje, a sve kako bi se zajamčila što je moguće veća jedinstvenost sveučilišnog sustava i uklonile zapreke pri participiranju u sveučilišnom studiju i onima koji žive u otežanim uvjetima. U Fond se ulijevaju regionalni, lokalni i gradski doprinosi, odnosno potrebno ga je dopunjavati među ostalim i državnim subvencijama, a kako bi se, u skladu s ustavnim načelima, mogle dodjeljivati stipendije ili, možebitno, neke stipendije osloboditi plaćanja poreznih pristojba, te kako bi se omogućilo besplatno korištenje usluga i kredita (koje student vraća uz povlaštenu kamatnu stopu nakon stjecanja diplome ili zaposlenja).

12. Primjena reforme i razvoj obrazovne ponude

Reforma sveučilišta potaknula je široku obrazovnu diversifikaciju na sveučilišnoj razini povećavajući samostalnost sveučilišta u projektiranju vlastite obrazovne ponude i olakšavajući pokretanje novih studija. To je rezultiralo značajnim povećanjem broja ponuđenih studijskih programa. U tablici 1 donosimo distribuciju pokrenutih studija u promatranom razdoblju prema vrstama. Ti podaci pokazuju brz rast ukupnog broja studijskih programa koji se već u prvoj godini reforme povećavaju za oko 32%, dakle od 2.444 u akademskoj godini 2000./2001. (predreformnska godina) na 3.234 u 2001./2002. godini. Sljedeće akademske godine ukupan broj studijskih programa još je porastao popevši se na 3.820, te na 4.539 u 2003./2004. akademskoj godini. Unatoč svemu tome, nastojanja na središnjoj razini usmjerena su na pojednostavnjenje okvira obrazovne ponude koja se pomalo ponavlja.

Gotovo svi ovi studijski programi (98%) pripadaju novom sustavu, a samo se malen dio sveučilišne ponude sastoji od dodiplomskih studija po starom sustavu, koji još nisu transformirani.

Broj pokrenutih studija akademske godine 2000./01. i 2003./04. (apsolutne vrijednosti i postotak)

Tablica 1

Tipologija	ak. god. 2000./01.		ak. god. 2001./02.		ak. god. 2002./03.		ak. god. 2003./04.	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Dodiplomski								
studij (stari)	1.273	52,1	157	4,1	84	2,2	81	1,8
Stručni studij	968	39,6	194	6,0	7	0,2	4	0,1
Škola vođena u posebne svrhe	21	0,9	10	0,3	4	0,1	4	0,1
Preddiplomski studij (novi)	182	7,4	2,726	84,3	3.024	79,2	3.068	67,6
Diplomski studij (novi)	-	-	7	0,2	533	14,0	1.204	26,5
Integrirani petogodišnji studij (novi)	-	-	140	4,3	168	4,4	178	3,9
Ukupno	2.444	100,00	3.234	100,00	3.820	100,00	4.539	100,00

Kako jasno proizlazi iz navedenoga, uvođenje i pokretanje diplomskih studija jako raste. Ponuda takvih studija više se nego udvostručila između 2002./2003. i 2003./2004. (s 533 na 1204). Brojčani odnos između diplomskih/integriranih studija i trogodišnjih preddiplomskih studija iznosi 0,39, odnosno na svakih 100 preddiplomskih – trogodišnjih studija pokrenuto je 39 diplomskih studija (isključujući jedinstveni – integrirani studij).

Umnožavanje studijskih programa bilo je proporcionalno praćeno umnožavanjem poučavanih nastavnih predmeta. Budući da je sastav nastavnog osoblja ostao manje-više nepromijenjen, ali uz diversifikaciju profesionalnih ciljeva, profesori su morali proširiti nastavne zadatke i poučavati i srodne predmete. Gdje to nije bilo moguće, potražilo se vanjske suradnike koji su izabrani iz svijeta rada i istraživanja. Tako u odnosu na prijašnje stanje dolazi do prilično uočljive fragmentacije nastave. Učinci sveučilišne reforme uočavaju se u raznim organizacijskim modalitetima nastavnih aktivnosti, iako u različitoj mjeri na različitim vrstama fakulteta.

Tablica 2 sadrži distribuciju uvedenih predmeta po vrsti fakulteta u akademskim godinama 2001./2002. i 2002./2003. i varijaciju u postotku u promatranom razdoblju. Primjećuje se da ukupan broj predmeta raste za oko 25%, sa 116.182 na 145.052, slično povećanju broja studijskih programa. To se povećanje odnosi na sve fakultete, osobito sociologiju (+ 78,8%), psihologiju (+51,8%) i znanosti o odgoju (+50,4%), dok se umjerenija povećanja bilježe na fakultetu za statističke znanosti (+ 5,4) i fakultetu za strane jezike i književnosti (+ 6,7%).

Predmeti uvedeni po vrstama fakulteta

Tablica 2

Tip fakulteta	Predmeti uvedeni 2001./2002.	Predmeti uvedeni 2002./2003.	Variranje u postocima
Agronomija	4.270	4.776	11,9%
Arhitektura	4.231	5.150	21,7%
Ekonomija	9.425	11.583	22,9%
Farmacija	3.078	3.522	14,4%

Pravo	4.225	5.081	20,3%
Tehnički studiji	16.611	19.742	18,8%
Humanistički studiji i filozofija	12.226	16.243	32,9%
Strani jezici i književnosti	3.253	3.472	6,7%
Znanosti o odgoju	4.277	6.433	50,4%
Psihologija	1.028	1.561	51,8%
Medicina	27.874	35.649	27,9%
Veterina	1.458	1.660	13,9%
PMF	17.776	21.569	21,4%
Statističke znanosti	596	628	5,4%
Sociologija	673	1.203	78,8%
Politologija	4.080	4.669	14,4%
Kineziologija	489	640	30,9%
Nespecificirano	622	1.471	136,5%
UKUPNO	116.182	145.052	24,8%

Dvije pojedinosti osobito su zanimljive i treba ih istaknuti. Prva se odnosi na činjenicu da reforma nije promijenila izbor sveučilišta u smislu privilegiranja nastave semestralnog karaktera, koja predstavlja gotovo dvije trećine ukupne nastave. Druga pokazuje kako je reforma stvorila tendenciju smanjenja trajanja nastave pojedinih predmeta.

Na svim se fakultetima (uz izuzetak kineziologije) smanjio postotak godišnje nastave. Nasuprot tome porastao je postotak nastave po trimestrima i kvartalima, što se osobito uočilo u agronomiji i šumarstvu, tehničkim i prirodnim znanostima. Ti elementi označuju promjenu obrazovnog modela prijelazom sa strukture s puno usporednih predmeta na «serijsku» strukturu reda predavanja, čije bi se implikacije na procese učenja trebale pažljivo analizirati.

Velika usitnjenost obrazovnog procesa potvrđuje se i u tablici 3 u kojoj se vidi da više od 41% predmeta ima manje od 4 ili 4 boda. Ako se računa da opterećenju srednjeg angažmana studenta odgovora 60 bodova, bilo bi potrebno imati 15 predmeta svake godine da bi se ispunilo to opterećenje.

Ukupan broj predmeta i broj predmeta koji nose više od 4 ECTS boda po vrstama fakulteta (akademska godina 2002./2003.)

Tablica 3.

Tip fakulteta	Ukupan broj predmeta	Predmeti s više od 4 boda	
		Broj	postotak
Agronomija	4.776	3.234	67,7
Arhitektura	5.150	3.254	63,2
Ekonomija	11.583	9.664	83,4
Farmacija	3.522	2.652	75,3
Pravo	5.081	4.153	81,7
Tehnički studiji	19.742	16.947	85,8
Humanistički studiji i filozofija	16.243	11.281	69,5
Strani jezici i književnosti	3.472	2.554	73,6
Znanosti o odgoju	6.433	2.941	45,7
Psihologija	1.561	725	46,4
Medicina	35.649	7.519	21,1
Veterina	1.660	857	51,6
PMF	21.569	13.674	63,4
Statističke znanosti	628	588	93,6
Sociologija	1.203	296	24,6
Politologija	4.669	3.574	76,5
Kineziologija	640	467	73,0
Nespecificirano	1.471	927	63,0
UKUPNO	145.052	85.307	58,8

Ta je tendencija posebno izražena na medicinskom fakultetu gdje gotovo 80% predmeta nosi manje od 4 boda, te na studiju sociologije gdje taj postotak prelazi 75% nastavnih predmeta. Suprotnu tendenciju imaju statističke znanosti i tehnički fakulteti gdje samo 6,4 %, odnosno 14,2 % kolegija nosi manje od 4 boda.

13. Pokazatelji uspjeha u studiranju

Prvi cilj reforme bio je povećati ukupan broj studenata, smanjiti broj studenata koji napuštaju studij i skratiti vrijeme potrebno za stjecanje diplome.

Sada je, dakle, potrebno prije svega analizirati kretanje upisa u odnosu na broj maturanata i devetnaestogodišnjaka da bi se vidjelo jesu li se promijenile i ako jesu, kako potražnja za studiranjem i karakteristike studenata.

Tablice 4 i 5 prikazuju osnovne pokazatelje potražnje za sveučilišnim obrazovanjem od 1996. do 2004. godine.

Devetnaestogodišnjaci, maturanti, brucoši, ukupan broj studenta, studenti koji su redovito upisani i studenti koji su stekli diplomu više ili visoke škole od 1996. do 2004. god.

Tablica 4

Godina	19-godišnjaci	maturanti	brucoši	ukupno upisani	redovito upisani	stekli dipl. VŠS / VSS
1996.	739.344	489.377	332.218	1.672.280	1.101.777	124.457
1997.	708.304	485.149	320.416	1.674.186	1.078.451	131.987
1998.	672.845	480.967	310.044	1.676.702	1.048.326	140.122
1999.	647.265	464.065	295.832	1.684.993	992.684	149.141
2000.	632.936	444.370	295.518	1.687.207	998.604	159.438
2001.	624.377	455.118	331.368	1.702.121	1.053.407	173.710
2002.	605.227	453.507	347.160	1.765.123	1.124.557	201.118
2003.	591.416	465.000	353.119	1.803.024	1.162.009	234.672
2004.	581.314	454.246	347.700	1.800.428	1.100.822	268.821

Pokazatelji stjecanja maturalne svjedodžbe i upisa na prvu godinu sveučilišta od 1996. do 2004. godine

Tablica 5.

Godina	% onih s položenim maturalnim ispitom među 20-godišnjacima	% brucoša među 20-godišnjacima	% brucoša među onima koji su položili maturalni ispit
1996.	66,2	44,9	67,9
1997.	68,5	45,2	66,0
1998.	71,5	46,1	64,5
1999.	71,7	45,7	63,7
2000.	70,2	46,7	66,5
2001.	72,9	53,1	72,8
2002.	74,9	57,4	76,6
2003.	78,6	59,7	76,0
2004.	78,1	59,8	76,5

Jasno proizlazi sljedeće:

- a) počevši od godine 2000./2001. i 2001./2002., kada se generalno započelo studirati po reformiranim programima, značajno je porasla potražnja za studiranjem i stabilizirala se na oko 350.000 studenata. Akademske godine 2004./2005. novi ulasci u sustav – brucoši – dostižu 348.000 studenata s opadanjem u odnosu na prethodnu godinu za oko 5.000 studenata;
- b) u odnosu na devetnaestogodišnjake, prosječno povećanje broja brucoša relativno je mnogo značajnije: u četiri godine primjene reforme to povećanje bilo je 14,8% u odnosu na tri prethodne godine. Do povećanja je došlo unatoč stalnom smanjenju broja devetnaestogodišnjaka, odnosno osoba koje imaju «normalnu» dob za upis na fakultet;
- c) tendencija ka stabiliziranju broja brucoša prati tendenciju ukupnog broja upisanih na talijanska sveučilišta koji je 2004./2005. iznosio 1.800.000 studenata (taj je broj prethodne godine bio 1.803.000);
- d) sigurno je da se posljednjih godina stjecanje višeg stupnja sveučilišnog obrazovanja smatra važnom investicijom u ljudski

kapital, koja se onda odražava u stručnim kompetencijama, koje se vrednuju na tržištu rada i s kojima se ostvaruju dobra primanja;

- e) navedeni pokazatelji upućuju na to da je talijanski sveučilišni sustav u progresivnom sređivanju, te da se stabilizira.

Nagli uzlet potražnje za studiranjem nakon stupanja na snagu reforme uravnotežen je u sljedećim godinama stalnim, ali umjerenijim porastom broja mladih koji se upisuju na sveučilište. Čini se da je reforma obrazovne ponude stekla povjerenje talijanskih studenata i njihovih obitelji, koji su iskoristili mogućnost ponude da investiraju u sveučilišno obrazovanje, udarajući tako temelje za veću prisutnost u društvu i na tržištu rada kvalificiranijih i obrazovanijih studenata.

Detaljne analize povećanja potražnje za sveučilišnim obrazovanjem pokazale su očitovanje nove pojave vrijedne spomena. I dalje je značajan udio studenata koji se prvi put upisuju na studij nakon jedne ili više godina od stjecanja maturalne svjedodžbe i koje su novi sveučilišni studiji privukli nakon što su se okušali u svijetu rada. Akademske godine 2002./2003. čak je 19,3% bruceša steklo diplomu srednje škole barem 5 godina ranije. To je očito povećalo prosječnu dob pri upisu na fakultet. Ipak taj fenomen nestaje ili se barem redimenzionira, jer je nakon reforme Pravilnika o studiranju manji broj mladih sa završenom srednjom školom odlučio potražiti posao.

Moguće je da će unosenje dodatnih prilagodaba u nastavne planove i programe, poput onih koje već postoje u drugim zemljama, sljedećih godina dovesti do novih varijacija u dobnoj strukturi studenata sveučilišta. Tako će, na primjer, mogućnost upisa u statusu redovitog (u punom vremenu) ili izvanrednog studenta (u parcijalnom vremenu) – predviđena reformom, ali neprovedena u potpunosti - omogućiti studentu da izabere obim i vrstu angažmana koji najbolje odgovaraju njegovim potrebama, bilo da želi posvetiti svoje ukupno vrijeme studiranju ili da želi usporedno obavljati i druge aktivnosti. Ta će promjena svakako utjecati na dobnu strukturu studenata, a time i na ukupno trajanje studija.

Iako su čimbenici privlačnosti postali osobito efikasni, nisu posve nestali ni oni koji mnoge mlade udaljavaju od studija. Treba pažljivo promotriti stopu prekida studiranja između prve i druge godine upisa, odnosno «studenta koji napušta studij između prve i druge godine», dakle samo godinu dana nakon boravka na sveučilištu.

U tablici 6 prikazan je broj upisanih studenata po akademskim godinama od 1998. do 2004. godine i postotak napuštanja studija (po spolu i ukupno).

Broj bruoša po akademskim godinama i stopa napuštanja studija posebno za muškarce, posebno za žene i ukupno

Tablica 6

Akademska godina	Brucoši	Stopa napuštanja studija u %		
		Muškarci	Žene	Ukupno
1998./1999.	278.939	23,8	19,3	21,3
1999./2000.	278.384	24,8	18,6	21,4
2000./2001.	284.142	21,9	17,2	19,3
2001./2002.	319.264	22,9	18,2	20,3
2002./2003.	330.802	22,5	16,5	19,2
2003./2004.	338.036	24,8	17,5	20,8

Akadske godine 2003./2004. udio onih koji prekidaju studij u odnosu na ukupan broj upisanih iznosi 5%, nešto je viši među studentima (5,5%) nego među studenticama (4,6%), koje su se pokazale redovitijima i u srednjoj školi i na fakultetu.

Napuštanje studija varira u odnosu na polje studiranja. Udio napuštanja studija viši od nacionalnog prosjeka (između 8% i 6%) pokazuju osobito područja lingvistike, prava, geo-biologije, književnosti i prirodnih znanosti, dok se u studijima područja arhitekture i psihologije ta pojava najmanje očituje (1,2% i 2,3%).

Prekid studija češći je na početku akademske karijere; na svakih pet studenata jedan se nakon prve godine ne odazove upisu (21,5%). To se najčešće odnosi na tehničke studije (26,7%) i u geo-biološkom području (23,8%), a najmanje na području psihologije (9,8%).

Posebno su zanimljive brojke iskazane za područje medicine, u kojemu se bilježi negativna vrijednost (-12,1%). Ovdje je, naime, broj upisanih u drugu godinu veći od broja upisanih u prethodnu godinu. Ta se pojava može objasniti prebacivanjem studenata koji, vjerojatno zbog toga što se nisu uspjeli upisati na željeni studij zbog ograničenog broja upisnih mjesta, pohađaju prvu godinu na drugim studijima da bi se kasnije vratili na medicinu.

Treba naglasiti da je fenomen izlaska iz sustava nakon I. godine u opadanju u odnosu na situaciju prije reforme. Akademske godine 1999./2000. postotak napuštanja studija između prve i druge godine bio je 27,1% prema sadašnjih 21,5%.

Studiji koji pokazuju najveći postotak smanjenja prekida nakon I. godine su: psihologija (s 26,8 na 9,8%), tehnički fakulteti (s 29,6% na 18,1%), prirodne znanosti (s 35,6 % na 23,8%) i pravo (s 32,5% na 23,1 %).

Na isti je način potrebno analizirati kretanje diplomiranih studenata. Ovdje se, na žalost, javljaju poteškoće objektivne prirode. Na prvome mjestu treba istaknuti činjenicu da su diplomanti, koje se može uzeti u obzir po novom sustavu, jedino oni koji su završili trogodišnji studij, ali i činjenicu da je broj onih koji su završili stručni studij još vrlo malen. Očito je da je pokušaj usporedbe strukturalnih karakteristika, uspješnosti u studiranju, uspjeha u poslu i obrazovanju između onih koji su završili studij prije reforme i sadašnjih prvostupnika moguć samo formalno. Osim toga, teško je i ostvariv, osobito za prijelazno razdoblje koje karakterizira postupno gašenje tradicionalnih studija i progresivna afirmacija novog sustava. Istodobno se postavlja i problem prisutnosti studentske populacije s različitim ciljevima, a često su i vrlo različitih profila, koji se tako generiraju. Osim toga i u okviru istog područja prvostupnika vrlo je različita tipologija diplomiranih studenata. Očito je da prvi diplomanti nakon reforme, koji nisu opterećeni prijelazom ili transformacijama prethodnih obrazovnih programa, mogu biti samo najbolji diplomanti i kao takvi često dostižu stupanj izvrsnosti.

Ipak, unatoč tim ograničenjima usporedba pokazuje veći postotak diplomiranih prvostupnika u političko-društvenoj grupi i tehničkim studijima (17 i 14,3 posto u odnosu na oko 10 posto među diplomantima po starom sustavu), ali prije svega upućuje na manju raspršenost diplomiranih prvostupnika u studiju prava s diferencijalom višom od 12 posto u korist diplomanata prije reforme (15,2 % prema 2,8%).

U obje grupe prevladava ženska populacija, iako su razlike manje među prvostupnicima: žene predstavljaju gotovo 59% diplomanata prije reforme prema 54,5 % prvostupnika nakon reforme.

Među prvostupnicima više je zastupljeno i pohađanje nastave (20% više u odnosu na tradicionalni studij), više je stažiranja i prakse (utrostručeno u odnosu na studij prije reforme), bolje je informatičko znanje i, naravno, vrlo su visoke aspiracije za nastavkom studija, što želi dvije trećine ispitane populacije.

Prosječne ocjene su neznatno niže od onih koje su imali kolege prije reforme: 102 prema 103. I na kraju, prosječna dob na završetku studija ne pokazuje veće razlike i oscilira oko dobi od 27 godina, no to je zasluga interne heterogenosti u grupi prvostupnika. Potrebno je naglasiti da je u ovoj fazi prijelaza sa starog na novi sustav, u predviđenom roku samo vrlo mali broj diplomiranih studenata (tek 20%) u potpunosti završio studij po reformiranom programu.

14. Diplomirani studenti nakon reforme: tko radi, a tko nastavlja studij

Godinu dana nakon stjecanja diplome stopa zaposlenosti prvostupnika iznosi 54,5 % (što odgovara postotku zapošljavanja onih koji su završili studij prije reforme: 53,7%). U navedenom postotku zaposlenih prvostupnika udio onih koji su se posvetili isključivo poslu iznosi 36,2%, dok njih 18,3% želi završiti diplomski studij uz posao. Prvostupnici, njih 36,1%, posvetilo se isključivo nastavku studija. Ukupno na svakih sto diplomiranih prvostupnika njih više od 54 nastavlja studij. Od 100 diplomiranih prvostupnika koji ne rade i ne nastavljaju studij, samo njih 6 traži posao.

Kako se moglo i očekivati, stopa zaposlenosti više od dvije tisuće redovitih studenata koji su diplomirali u propisanom roku (upisali studij odmah po završetku srednje škole i studirali tri godine,) posve je drugačija. Ukupno samo jedna četvrtina radi (nastavljajući i dalje studij), skroman je udio onih koji samo rade (6,6%) unatoč izvrsnim rezultatima u smislu redovitosti studiranja i dobi na završetku studija. Velik dio njih posvetio se isključivo studiranju (72%).

No situacija je vrlo različita u odnosu na različite vrste studija. Gotovo svi oni koji diplomiraju u medicinskoj grupi rade već godinu dana nakon završetka studija; riječ je o diplomiranim studentima u području zdravstva (medicinsko osoblje, rehabilitacija i prevencija), koji su radili već u trenutku stjecanja diplome i koji često nastavljaju istu radnu aktivnost. Iz djelomično sličnih razloga vrlo su dobre šanse za zaposlenje prvostupnika u nastavničkoj grupi, čija stopa zaposlenosti godišnje iznosi 72% (među njima 21% radi i upisan je na diplomski studij). Više od 43% tih zaposlenika nastavlja posao koji su započeli prije završetka studija, dok jedna trećina njih nije radila u trenutku diplomiranja. Isto je i u političko-društvenoj grupi, gdje je stopa zaposlenosti viša od prosječne (od 100 diplomiranih studenata radi njih 63, od kojih više od polovice nastavlja započeti posao).

Studijski programi koji imaju najveći broj upisanih na diplomskom studiju su psihologija (86 na 100, od kojih 31 istovremeno radi) i geo-biološki studiji (83 od 100, od kojih 16 radi).

I konačno, među grupama u kojima se najviše uspijeva uskladiti nastavak studija i rad (osim već spomenute nastavničke grupe, psihologije i političko-socijalne grupe) ističe se i grupa književnosti (21%) unutar koje 42 zaposlena od 100 nastavljaju posao započet prije stjecanja diplome.

15. Postojanost i inovacije

Nakon onoga što se vidjelo i ispitalo, ne možemo a da ne iznesemo neke općenite ocjene. Akademaska godina 2003./2004. predstavlja prvu godinu u kojoj je, u ukupnom sveučilišnom sustavu, završio cijeli trogodišnji ciklus preddiplomskog studija. Moguće je stoga izvući neke naznake o učincima reforme. Riječ je naravno samo o preliminarnim razmatranjima jer su tek prvi diplomanti završili trogodišnji studij, a ponavljači nisu još završili, pa se rezultati moraju uzimati i analizirati vrlo pažljivo.

Osobito se primijetilo:

- da se povećao postotak onih studenata koji se redovito upisuju i završavaju upisani studij za onoliko godina ili manje koliko traje studij. Taj postotak za studije po novom sustavu iznosio je 82% godine 2003./2004. u usporedbi s 56% u studijima po starom sustavu 1999./2000. godine. Taj se raskorak može objasniti činjenicom da studiji u novom sustavu nisu još u potpunosti zaživjeli, pa stoga imaju visok udio redovitih studenata. Treba vidjeti što će se dogoditi u sljedećim godinama kada ćemo imati prve studente koji, ako ne završe ciklus trogodišnjeg studija, gube status redovitog studenta;
- da je neupisivanje brucoša u drugu godinu smanjeno znatno manje nego što se moglo očekivati (napuštanja studija nakon prve godine još je uvijek oko 19-20%). Može se pretpostaviti da će novi sustav, koji je predviđen za redovite studente, obeshrabit one koji ne mogu izdržati takav ritam zbog obiteljskih ili poslovnih obveza. Osim toga, broj neupisanih u drugu godinu tek je nešto manji od broja neaktivnih brucoša. Taj podatak (ako se potvrdi u sljedećim godinama) može značiti da novi sustav više od starog nameće upisanim studentima redoviti ritam studiranja i potiče samodisciplinu, koja navodi onoga tko prati ritam s poteškoćama da ne postane neaktivan. To bi se moglo pripisati i poteškoćama u organiziranju primjerene aktivnosti vođenja (usmjeravanja) i mentorstva na studijima s velikim brojem studenata;

- da se smanjuje postotak «neaktivnih» studenata, odnosno onih koji nisu uspjeli u jednoj godini položiti ni jedan ispit (ili dobiti nijedan bod), bilo da se radi o studentima I. godine ili ukupnom broju studenata - s 22,8% u starom sustavu na 14,9% u novom. Primjećuje se da novi sustav nije toliko utjecao na početni prekid studija (koji ovisi više o aktivnostima vođenja nego o organizaciji nastave), ali je pozitivno utjecao na one koji su «prošli» prvu godinu. To je sigurno pozitivan znak koji će se morati potvrditi u budućnosti.

Glavne kritike u odnosu na nastavne procese sadržane su u sljedećim napomenama:

- provjera preduvjeta koji se traže za upis na studij akademske godine 2003./2004. nije još bila provedena na 41% preddiplomskih studijskih programa i na 24% diplomskih ili integriranih studijskih programa;
- nepostojanje obrazovnih propedeutičkih aktivnosti utjecalo je na broj ponavljača preddiplomskih studija i 37% diplomskih ili integriranih studija;
- mogućnost upisa izvanrednih studenata akademske 2003./2004. godine ograničena je na 37% preddiplomskih, diplomskih specijalističkih i integriranih studija;
- posebno su poduzete mjere organizacije nastave za izvanredne studente u 34% preddiplomskih i 17% diplomskih/integriranih studija.

Iz tog okvira proizlazi složena i donekle dvoznačna situacija. Pozitivni učinci ujedno sadrže i neke negativne učinke. Tako zabilježen uspjeh u obrazovanju krije u sebi i zabrinjavajuću pojavu kao što je tendencija povećanja sklonosti ka nastavku studija ne samo u smjeru specijalizacije (mastera I. stupnja) nego i upisom na dvogodišnje diplomatske studije. Zapravo, najveći broj prvostupnika nastavio je studij. Na to je sigurno utjecala i činjenica da mladi teško ulaze u svijet rada. Važan je bio i utjecaj mentaliteta i niza predrasuda o prirodi i kvaliteti obrazovanja preddiplomskog studija. Kako još postoje dodiplomski studiji po starom sustavu, stvorio se neizbježan

kaos u primjeni, kod mnogih profesora i studenata došlo je do uvjerenja da je obrazovna razina starih studija visoka, a novih studija loša. Sve je to potpomognuto i krivo shvaćenim postupcima fakulteta koji su pri sastavljanju planova i programa trogodišnjih studija komprimirali stari četverogodišnji diplomski studij u trogodišnji. Tako je silom prilika novi studij postajao objektivno «inferiorniji».

To dovodi do tvrdnje da preddiplomski studij nije dovoljan za zaposlenje, da je riječ o inferiornom studiju bez profesionalne pripreme. Na taj se način suprotstavlja filozofiji reforme i poništava se možda njezin primarni cilj: «podijeliti» prvi i dugi ciklus studiranja i ponuditi raniju mogućnost zaposlenja. Na to se opet javljaju stare kritike i otpori reformi onih koji su oduvijek shvaćali 3+2 kao površno «šminkanje» starog sustava.

Sada jasno proizlazi da put reforme nije bio popraćen pravilnim razumijevanjem i usuglašavanjem mišljenja njezinih protagonista i korisnika. Najveći broj profesora ostao je izvan procesa izrade, a zatim i primjene novog sustava, ne dijeleći logiku obnove i ne ulazeći u njegovu obrazovnu, institucionalnu i nastavnu srž. Studenti i njihove obitelji, društvo u cjelini, vidjeli su u novom preddiplomskom studiju laku priliku dolaska do diplome nižeg stupnja da bi se onda nastavilo studij i steklo pravu, onu «dugu» diplomu od pet godina.

To sigurno nisu bila načela kojima se vodila reforma. Gotovo je sigurno da vlada nije adekvatno prenijela politički, kulturni i profesionalni smisao svoje inicijative. Taj divovski nedostatak i dalje je naglašen kroz kaotičnu primjenu, a osobito se očituje u nesposobnosti Ministarstva da usmjerava i nadzire odluke sveučilišta, koja su pak zapala u stanje «anarhije», što je pospješilo lokalizam i usmjerenost na same sebe. Kako je već rečeno, malo je sektora sveučilišta koji su ušli u logiku reforme da bi iz nje proizašle dosljedne odluke. Mnogi fakulteti shvatili su dva nova studija, trogodišnji i dvogodišnji, kao ponavljanje tradicionalnih studija. Zato su jednostavno dali petogodišnji premaz starim ciklusima studija od četiri ili pet godina.

Najveći otpori došli su s fakulteta s najdužom tradicijom, odnosno s pravnih i filozofskih fakulteta. Oni pokreću teške optužbe

na račun reforme, za koju smatraju da je nadahnuta poslovanjem poduzeća i ekonomijom rada, koje ne vode nikakva računa o kvaliteti i zrelosti studija kao osnove sveučilišne naobrazbe. Na takvim mišljenjima izgradila se poslije politička volja vlade desnog centra, koja je 2001. naslijedila vladu lijevog centra. Novo Berlusconijevo Ministarstvo bilo je na tragu tih objektivnih poteškoća, potkrijepljenih i određenim «kvalunkvističkim»⁷ sustavom koji teško podnosi promjene. Pokrenulo je, kako je već istaknuto, «reformu reforme» još u vrijeme kada nisu prošle ni dvije godine od prve primjene, bez procjene ishoda, odnosno prvih rezultata. Taj su čin čak i oni koji su oštro kritizirali prvu reformu, smatrali iracionalnim i nerazumnim. Gotovo sveukupno talijansko sveučilište ostalo je zbunjeno. Svima su se motivi činili samo ideološke naravi i vezani za određene korporativne i partikularističke interese bogatih i nazadnih dijelova akademske zajednice.

Vlada je, sa svoje strane, davala tisuću razloga za polemičke rasprave. Među njima je jedan bio uistinu vjerodostojan: nedovoljna orijentiranost sveučilišta na potrebe ekonomije i rada. To je prava, stara i teška mana talijanske tradicije. Odatle potječu promjene koje su išle u pravom smjeru. Prva, odnos između diplome prvostupnika i specijalističke diplome koja sada postaje magisterij, a koja prije nije bila ništa drugo nego elastična ponuda starih četverogodišnjih studija rastegnutih na pet godina. Druga, zaštita posebnosti studija prava, koji zbog svoje prirode traži dugi, petogodišnji ciklus.

Zbunjenost i nove nejasnoće izazvala je promjena koja se odnosi na poboljšanje sveučilišnog obrazovanja, osobito trogodišnjeg studija s dvije mogućnosti uvođenjem takozvanog modela Y, kojim se nakon godinu dana studentima daje mogućnost izbora između profesionalnog smjera, da bi se brzo našao posao, i metodološko-obrazovnog smjera, da bi se nastavio studij. Ta toliko reklamirana izmjena ostala je više

---

7. «Kvalunkvizam» (izv. Qualunquismo) ideološka je pojava u Italiji pedesetih godina prošloga stoljeća kojom se željelo potaknuti srednju građansku klasu na uvjerenje da je isključivo administrativni oblik države najbolji oblik, temeljen na zdravom razumu i bez uplitanja političkih stranaka.

slovo na papiru nego pravilo, jer zakonske odredbe nisu propisale ništa definitivno tako da se, paradoksalno, prva reforma čini usmjerenijom na svijet rada nego druga. Drugim riječima, mnogo vike ni za što. Stvorila se samo veća konfuzija i izazvale nove nesuglasice. Naglasak na profesionalizaciji teži diskvalifikaciji sveučilišnih studija dovodeći ih gotovo na razinu obrazovanja trećeg reda, koje slijedi nakon srednje škole. Ako promislimo na dodjelu naslova «dottore» (diplomirani) prvostupnicima i «dottore magistrale» (magistar) onima koji završe dvogodišnji diplomski studij, odmah se primjećuje stigmatizirajuća i diskriminirajuća razlika između tih dvaju naslova. Tako se obezvrjeđuje i propada napor za jedinstvenošću sveučilišnog obrazovanja i njegovih didaktičkih funkcija, koje su bile i jesu usmjerene na bolju iskoristivost sveučilišnog obrazovanja, a odatle i na povećanje kulturnog kapitala uz porast boja pojedinaca koji imaju više obrazovanje.

U konačnici, reformom reforme stanje se nije promijenilo na bolje. I dalje su ostala nepromijenjena određena pravila, odnosno šuma pravila, koja su definitivno nefunkcionalna, te labirintsko uređenje kroz razne oblike preddiplomskih i diplomskih studija, koje je trebalo drastično smanjiti, a ostalo je manje-više nepromijenjeno. Isto tako nepromijenjeni su ostali i pravilnici pojedinih studijskih programa, koji su različiti za svako sveučilište, odnosno puka su aritmetička vrijednost bodova, a obilježava ih nepovezanost sadržaja studija te obrazovnih i profesionalnih ciljeva. Nakon početne tendencije prema koordinaciji radi organizacije nastavnih planova i programa došlo je do naglog povrata u prošlost, tako da proizlazi da je to pokretanje bilo motivirano isključivo osobnim interesima usmjerenima na zaštitu i razvoj prostora za vlastiti predmet.

Svemu tome treba dodati da način poučavanja i nastava nisu doživjeli osobite promjene. Artikulacija studija i predmeta u bitnom je ostala nepromijenjena. Pojedini predmeti imaju od 50 do 60 sati neposredne nastave. Nastava je pretežito frontalna, a taj se oblik nastave toliko kuduo u prošlosti i zasigurno se ne smatra prikladnim za razvijanje svjesnog, kritičkog i trajnijeg znanja. Drugi oblici nastave,

više ili manje seminarskog tipa, nisu zaživjeli. Tehnološki instrumenti nisu se osobito razvili. Ocjena se i dalje zasniva uglavnom na ispitu, koji je ostao njezinom glavnom i presudnom sastavnicom. Priprema ispita temelji se i dalje na knjigama i skriptama. Štoviše, veći broj ispita, koji proizlazi iz rascjepkanosti pojedinih kolegija, doveo je do produženja studija i povećanja disperzije, što se moglo i predvidjeti. Nije zabilježeno ni bolje planiranje studija, ali ni ponašanje studenata. Bod je formalna mjerna jedinica, koja je «preodjeveni» stari oblik studija, a ne polazište za organizaciju i kvalitetu studija. Osobito velik rizik da se neće ispuniti glavni cilj, a koji je i pokrenuo potrebu za reformom i koji nameće stalno aktivno održavanje interakcije između studija i svijeta rada, još postoji i postojat će ako se ne definira jasan okvir profesionalnih profila. Potrebno je uložiti dodatan napor da bi se poboljšala praksa pri pokretanju studija jer je ona, barem u početnoj fazi, bila usmjerena na udvajanje ili, bolje, transformiranje starih studija, a da se nisu uspjele izvršiti potrebne promjene u duhu reforme sveučilišnog sustava. Potrebno je, u tu svrhu, napraviti zaista stvarni kvalitativni, a ne samo kvantitavni skok cijeloga nastavnog procesa. On treba predvidjeti globalnu orijentaciju, postupak utvrđivanja minimalnih znanja potrebnih za upis na sveučilišne studije i kapilarno programiranje u upravljanju prijelazom sa stare na nove (pred)diplomske studije, s posebnim naglaskom na konverziju i kvantifikaciju bodova.

Velik uspjeh uočen je u području vrlo tražene i s velikim zanimanjem pohađane stručne prakse, stažiranja i svih nastavnih aktivnosti koje imaju praktični dio i koje izravno uvode u svijet rada, čime se postaje neposredniji i učinkovitiji «nastavnik».

Na kraju ove analize dužni smo reći još nešto. Reforma nije promašena. Reforma ide naprijed, iako s tisuću poteškoća. Kad bismo se mogli vratiti unatrag, možda bismo mogli bolje uskladiti i bolje izraziti reformski projekt. Za svaku je reformu potrebna kultura reforme. U Italiji, posljednjih godina, nije bilo te kulture.

Izvori:

Sve obrade podataka i statistički podaci uzeti su iz sljedećih izvora:

- ❖ CNVSU, Rapporti annuali sullo stato del Sistema Universitario, ad annos

- ❖ CNVSU, Sesto rapporto annuale sullo stato del Sistema Universitario, settembre 2005.

- ❖ Consorzio Almalaurea, VIII Indagine sulla condizione occupazionale dei laureati, febbraio 2006.

- ❖ Sito ufficiale MIUR – Ufficio Statistico.

Prilog 1: *Izvorni tekst Bolonjske deklaracije*

Zajednička deklaracija europskih ministara prosvjete koji su se sastali u Bolonji 19. lipnja 1999. godine

Europski je proces, zahvaljujući izvanrednim postignućima u posljednjih nekoliko godina, postao sve konkretnija i relevantnija stvarnost za Europsku Uniju i njezine građane. Izgledi za njegovo proširenje i produblјivanje odnosa s drugim europskim zemljama daju još širu dimenziju toj realnosti. U međuvremenu smo svjedoci rastuće svijesti u velikom dijelu političkog i akademskog svijeta i u mišljenju javnosti o potrebi da se ustanovi kompletnija i dalekosežnija Europa, osobito nadogradnjom jačanjem njezine intelektualne, kulturne, društvene, znanstvene i tehnološke dimenzije.

Europa znanja danas je široko priznata kao nenadomjestiv čimbenik za društveni i ljudski rast i nužna sastavnica koja učvršćuje i obogaćuje europsko državlјanstvo, koja svojim građanima može dati potrebne kompetencije da se suoče s izazovima novoga tisućljeća te svijest o zajedničkim vrijednostima i o pripadanju zajedničkom društvenom i kulturnom prostoru.

Važnost obrazovanja i obrazovne suradnje u razvoju i jačanju stabilnih, mirnih i demokratskih društava univerzalno je priznata kao vrlo velika, utoliko više s obzirom na situaciju u jugoistočnoj Europi.

Sorbonska deklaracija, sastavljena 25. svibnja 1998., poduprta ovim razmatranjima, istaknula je središnju ulogu sveučilišta u razvijanju europskih kulturnih dimenzija. Ona je istaknula stvaranje europskog područja visokog obrazovanja kao ključnog načina promicanja pokretljivosti i mogućnosti zapošljavanja građana i općeg razvoja ovog kontinenta. Nekoliko je europskih država prihvatilo poziv da se obvežu postići ciljeve postavljene u Deklaraciji, neke potpisom, a druge načelnim izražavanjem slaganja. Smjer kojim su u

međuvremenu krenule mnoge reforme visokog obrazovanja dokazao je odlučnost mnogih vlada da djeluju.

Europske visokoškolske ustanove sa svoje su strane prihvatile izazov i preuzele glavnu ulogu u stvaranju europskog područja visokog obrazovanja, također nakon što su temeljna načela iscrtna Bolonjskom Magna Charta Universitatum 1988. godine. To je od vrlo velike važnosti ako znamo da neovisnost i autonomija sveučilišta osiguravaju da se visoko obrazovanje i sustavi istraživanja neprekidno prilagođuju novim potrebama, zahtjevima društva i napretku znanosti.

Krećemo se u pravom smjeru i sa značajnom svrhom. Ipak, postizanje veće kompatibilnosti i usporedivosti sustava visokog obrazovanja zahtijeva stalan poticaj da bi se u potpunosti ispunilo. Moramo ga podržati promicanjem konkretnih mjera kojima ćemo postići vidljiv pomak naprijed. Na sastanku održanom 18. lipnja sudjelovali su službeni stručnjaci i znanstvenici iz svih naših zemalja i dali su vrlo korisne prijedloge o inicijativama koje treba poduzeti.

Posebno moramo obratiti pozornost na cilj povećavanja međunarodne konkurentnosti europskog sustava visokog obrazovanja. Vitalnost i učinkovitost svake civilizacije može se mjeriti privlačnošću njezine kulture za druge zemlje. Mi moramo osigurati da europski sustav visokog obrazovanja postane jednako privlačan širom svijeta kao što su to naša izvanredna kulturna i znanstvena tradicija.

Slažući se s općim načelima postavljenima Sorbonskom deklaracijom želimo uskladiti naše postupke kako bismo u kratkom roku, a najkasnije do kraja prvog desetljeća novog tisućljeća, postigli sljedeće ciljeve za koje smatramo da su od najveće važnosti ako želimo stvoriti europsko područje visokog obrazovanja i promicati europski sustav visokog obrazovanja u cijelome svijetu:

- Usvajanje sustava čitkih i usporedivih akademskih stupnjeva, također implementacijom Dodatka diplomi, da bi se promicala mogućnost zapošljavanja europskih građana i međunarodna konkurentnost europskog sustava visokog obrazovanja;
- Usvajanje sustava koji se u osnovi temelji na dva glavna ciklusa, dodiplomskom i poslijediplomskom ciklusu. Pristup drugom ciklusu zahtijeva prethodno završavanje prvog ciklusa studija, koji traje najmanje tri godine. Akademski stupanj koji se stječe nakon prvog ciklusa treba biti relevantan za europsko tržište rada kao odgovarajuća razina kvalifikacije. Drugi ciklus trebao bi voditi do stupnja magistra i/ili doktora znanosti, kao što je to u mnogim europskim zemljama;
- Uspostavljanje bodovnog sustava – kao što je to ECTS sustav – kao pravog načina promicanja studentske pokretljivosti. Bodovi se također mogu primjenjivati izvan konteksta visokog obrazovanja, uključujući i permanentno obrazovanje, pod uvjetom da su priznati od sveučilišta primatelja;
- Promicanje pokretljivosti otklanjanjem prepreka za učinkovitu primjenu slobodnog kretanja s posebnim obzirom:
  - na studente – pristup studiju i mogućnosti studiranja te srodne usluge;
  - na nastavnike, istraživače i administrativno osoblje – priznavanje razdoblja provedenog u europskom kontekstu u istraživanju, nastavi ili usavršavanju, bez prejudiciranja njihovih statutarних prava;
- Promicanje europske suradnje u jamstvu kvalitete u svrhu razvijanja usporedivih kriterija i metodologija;
- Promicanje potrebne europske dimenzije u visokom obrazovanju, posebno u odnosu na razvijanje nastavnih programa, suradnju

među institucijama, sheme pokretljivosti i integrirane programe studija, osposobljavanje i istraživanje.

Ovime se obvezujemo da ćemo postići te ciljeve – u okviru naših institucionalnih kompetencija i poštujući u potpunosti raznolikost kultura, jezika, nacionalnih sustava obrazovanja i autonomiju sveučilišta – da konsolidiramo europsko područje visokog obrazovanja. U tu svrhu rabićemo suradnju među vladama zajedno s onim nevladinim europskim organizacijama kompetentnima za visoko obrazovanje.

Očekujemo od sveučilišta da reagiraju brzo i pozitivno te aktivno pridonesu uspjehu našeg poduhvata.

U uvjerenju da uspostavljanje europskog područja visokog obrazovanja zahtijeva neprekidnu podršku, nadgledanje i prilagodbu potrebama koje se stalno mijenjaju, odlučujemo sastati se ponovno u roku od dvije godine da bismo ocijenili postignut napredak i odredili koje korake treba dalje poduzeti.

Potpisali:

Austrija, Belgija (francuska zajednica), Belgija (flamanska zajednica), Bugarska, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Letonija, Litva, Luksemburg, Malta, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunjska, Slovačka Republika, Slovenija, Španjolska, Švedska, Švicarska Konfederacija, Ujedinjeno Kraljevstvo.

Prilog 2: *Kratka bilješka o autorovu istraživačkome radu*

Gaetano Bonetta rođen je na Siciliji. U Rimu, na Sveučilištu »La Sapienza« studirao je povijest i društvene znanosti (sociologiju). Diplomirao je 1975. godine.

Od završetka studija kontinuirano provodi istraživanja o temi ujedinjenjatalijanske države, te se, nakon detaljne analize odnosa između talijanskog sjevera i juga, industrijske i poljoprivredne ekonomije usredotočio na istraživanja kulturnih i ideoloških karakteristika stvaranja nove »Nacije«. Slijedom tih istraživanja, proveo je cijeli niz detaljnih analiza povijesne evolucije školskih obrazovnih institucija. U tom je kontekstu predložio i neke metodološke inovacije koje su dovele, s jedne strane, do uvođenja »povijesne geografije obrazovanja«, a s druge strane, do prepoznavanja »obrazovnih mjesta« presudnih za sudbinu obrazovanja, a koji su njegova okosnica, iako su do sada neopravdano bili isključeni iz povijesnih proučavanja.

Posvetio se također istraživanju aktualnih problema obrazovanja u postinfantilnoj dobi, a osobito sveučilišnom obrazovanju. U tom je smislu i produbio istraživanja o obrazovanju nastavnika srednjih škola, a zagovarao je i modernizaciju nastavnih planova i programa talijanskih sveučilišta.

Aktivno sudjeluje u provedbi i istraživanju kvalitete implementacije bolonjskog procesa što je rezultiralo i pisanjem ovdje prevedenog rada.

Sadržaj

	Predgovor	5
	Uvod.....	11
1.	O nastanku reforme	13
2.	Europa znanja	16
3.	Neproduktivnost nastave i neuspjeh u obrazovanju	20
4.	Organizacija za budućnost.....	23
5.	Kurikularni ustroj.....	27
6.	Reforma.....	30
7.	Nova sveučilišna zvanja	32
8.	Smjerovi i vrste studija	39
9.	Pravilnik o studiju i načinu studiranja	55
10.	Sustav sveučilišnih obrazovnih bodova (ECTS)	58
11.	Student u središtu procesa	61
12.	Primjena reforme i razvoj obrazovne ponude	65
13.	Pokazatelji uspjeha u studiranju	69
14.	Diplomirani studenti nakon reforme: tko radi, a tko nastavlja studij.....	75
15.	Postojanost i inovacije.....	77
	Izvori	84
	Prilog1: Izvorni tekst Bolonjske deklaracije	85
	Prilog 2: Kratka bilješka o autorovu istraživačkome radu.....	89